

**CHRUDIMSKÝ
VLASTIVĚDNÝ
SBORNÍK**

8

REGIONÁLNÍ MUZEUM
V CHRUDIMI
2004

**"... nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole
po mé smrti byly ..."**
(Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v raně novověké Chrudimi)

Tomáš Malý

Problematika dědických vztahů a s nimi spojených zvyklostí je specifickým tématem, na něž lze nahlížet z mnoha úhlů pohledu. Snazší variantu pochopitelně představuje rozbor právních pramenů, tedy zákoníků či nejrůznějších instrukcí. O mnoho složitější je ovšem dokázat, do jaké míry se právní kodexy uplatnily v praxi, ve skutečném počínání měšťanů v dědických záležitostech. Zde se totiž jistě projeví nejenom individuální rysy konkrétních rodinných poměrů, ale též tradiční právní zvyklosti zkoumané lokality. Pokud je mi známo, nejeví však u nás historikové o toto téma v souvislosti s městy přílišný zájem, takže se zdá být mnohem propracovanější problematika dědické praxe ve společnosti venkovské.¹

Cílem následujícího příspěvku samozřejmě nemůže být - i přes jeho vzletný název - zachycení celé oblasti dědické praxe v Chrudimi, což by si vyžádalo dlouhé studium značného množství pramenů. Je to spíše pokus o proniknutí do hustého přediva rodinných vztahů, zejména prostřednictvím měšťanských testamentů a některých dalších pramenů, spadajících do agendy městského soudnictví nesporného.² Nelze se nyní déle zastavovat u mnoha problémů, souvisejících s výpovědní hodnotou raně novověkých závětí (kšaftů), uveďme pouze, že k většímu „zprůhlednění“ tématu by jistě bylo nutné prostudovat i svatební smlouvy, zápisy v gruntovních a sirotčích knihách a v neposlední řadě též (jsou-li k dispozici) údaje z matrik.

Chrudimští testátoři

Chceme-li pojednat o dědické praxi, musíme nejprve vymežit charakteristiku osob, o nichž zde pojednáváme (tj. kšaftujících), z hlediska rodinného stavu a pohlaví. Při vyjádření vzájemného poměru mužských a ženských kšaftů je pochopitelně dosti problematické s jistotou říci, zda tento poměr může odpovídat například právnímu postavení žen ve společnosti nebo zda vyjadřuje jiné souvislosti spojené s danou lokalitou. Každopádně je to ukazatel dosti zajímavý v tom, že

může pomoci objasnit určité právní zvyklosti v různých regionech. Obecně se ukazuje, že vzájemný podíl testátorů a testátorek je značně závislý na druhu města a na době, pro níž byl tento podíl vymezen. Pro středověké období je v našich zemích charakteristický spíše nižší výskyt ženských kšaftů (kolem 25%), zatímco v raném novověku se jejich podíl postupně zvětšuje (průměrně 35%).³ Největší zastoupení žen v kšaftech se podařilo zjistit v Praze (Nové Město Pražské téměř 50%), Litoměřicích (47%), Lounech (44%) a Žatci (42%), tedy v hospodářsky významných lokalitách, kde lze předpokládat hojnější výskyt bohatých měštek (především vdov), podílejících se často na výrobním procesu města (v samotné Chrudimi v letech 1505-1614 bylo 32% ženských testamentů). Tento faktor je pravděpodobně možno považovat za určující pro vyšší či nižší zastoupení žen.⁴ Zaknihované testamenty⁵ totiž zhotovovaly zpravidla ženy, které tak říkajíc „měly o co kšaftovat“, tedy ženy s větším majetkem (logicky zejména vdovy a ženy v druhém či několikátém manželství), jež bylo nutno po smrti testátorky stvrdit zapsáním do knih. V knihách se pochopitelně vyskytují též ženy méně majetné, kšaftující mnohdy pouze o malé části svého věna, takové případy jsou ovšem (alespoň v Chrudimi) řidší. K vyřčenému předpokladu je však třeba říci, že by jej bylo užitečné ještě podrobit zvláštnímu zkoumání, což se v tomto případě nestalo.

Zvyšující se podíl zaknihovaných ženských testamentů v průběhu doby je velmi problematickou záležitostí. Zřetelně se projevuje při porovnání zápisů z 15. a 16. století v našich zemích, méně už však souhlasí u kšaftů zahraničních.⁶ Při pokusech o vymezení tohoto podílu za kratší časový úsek nelze rozhodně dospět k jednoznačným závěrům, které by potvrdily či vyvrátily předchozí domněnku. Materiál se zde spíše jeví jako málo průkazný a vzájemný poměr vykazuje určité odchylky, jejichž výše závisí na počtu dochovaných kšaftů. To platí i pro chrudimské kšafy z 16. století, u nichž lze sice pozorovat zvýšený podíl testátorek zhruba od 80. let (v desetiletí 1595-1605 dokonce přes 60%), chybí však odpovídající vzorek zápisů v následujících stoletích, jenž by mohl vzezstupnou tendenci potvrdit.⁷

Ještě mnohem spornější jsou pokusy o přesné stanovení rodinného stavu testátorů, což bez kombinace s jinými prameny (zejména matrikami a pozemkovými knihami) není dostatečně možné. Podle jednotlivých odkazů lze jistě určit prakticky pouze ženaté muže. Složitější je situace u vdaných žen, které mohly odkázat část svého majetku dětem, a muže (jenž měl výhradní právo jen na manželčino věno) v kšaftu vůbec nezmínit, což by zavdalo příčinu mylně je

považovat za vdovy.⁸ Stejně obtížně se za daného stavu určují ovdovělí testátoři, pokud byli bezdětní a pokud je náhodou písař jako ovdovělé neoznačil, a také ženy a muži v druhém či dalším manželství, jestliže nezmínili děti z manželství předchozích.⁹ Nejvíce starostí způsobují obvykle (kromě kšaftů neurčitelných, u nichž se nedá identifikovat ani rodinný stav testátora ani dědic) zápisy osob svobodných a tzv. „osamocených“. Za svobodné jsem považoval testátory, kteří prokazatelně nemají a neměli manželského partnera.¹⁰ Do kategorie „osamocených“ byli zařazeni všichni ostatní, jejichž rodinný stav není znám a jejichž odkazy nesměřovaly partnerovi ani dětem (tím pádem jsou zde nepochybně započtení i lidé ovdovělí a svobodní). Přes veškeré naznačené výhrady bude zajímavé porovnat obě knihy kšaftů v Chrudimi a použít částečného srovnání s některými dalšími městy.

Procentuální zastoupení testátorů dle rodinného stavu ve vybraných městech¹¹

	Ženatí muži	Vdané ženy	Vdovy	Vdovci	Svobodní	*Osamocení*	Neurčeno	Celkem
Chrudim(LT 1)	46	4	15	12	5	12	6	100%
Kadaň	49	11	17,5	9,7	5,8		7	100%
Litoměřice	33	15	18	6	0	25	3	100%
Louny	40	17	16	7	4		16	100%

Konstantnější poměrné zastoupení v předbělohorském období vykazuje u zvoleného vzorku měst pouze kategorie vdov, u ostatních jsou zřejmé menší či větší odchylky. Nápadný je především nízký počet vdaných žen, které kšaftovaly v Chrudimi, což byl buď důsledek jejich specifického právního postavení ve východočeském městě, nebo měl na výsledek vliv jiný faktor (o tom ještě dále). Na druhé straně u Chrudimi zaujme vyšší podíl vdovců (zjevně právě na úkor vdaných žen)¹², pro tento fakt však bez dalšího studia patrně neexistuje přesvědčivé vysvětlení. Za pozoruhodné považují také vysoké číslo neurčených testamentů v Lounech.

Porovnáním obou chrudimských knih kšaftů překvapí podstatný rozdíl v zastoupení vdaných žen. Zatímco v 16. století tvoří jejich kšafy pouhých 4% ze všech testamentů, ve stoletích následujících stoupne tento podíl až na 18,5%. Zároveň také ustoupí (o více než 10%) závěti ženatých mužů, přičemž bohužel nelze s jistotou nalézt uspokojivou odpověď na to, co bylo příčinou této změny. K jednomu z možných vysvětlení svádí srovnání postavení žen-testátorek v kodifikacích městského práva. Pro většinu 16. století platí v Chrudimi městská práva Brikiho z Licka,¹³ v nichž se o kšaftu manželky praví: „Každá žena své

raucho všední, a nic jiného, komuž by koli chtěla neb k komuž by milost měla, muože odkázati bez odporu muže svého; leč by měla co svého vlastního, ješto by muži byla nedala a smluvami nevymínila, tehda i to muože poručiti, proti odporu muže svého (...)", a jinde: „Žena jsúci manželka, z věna, rúcha, šlojířuo a podobných věcí, nebo klénotů aneb kterých koli věcí, nic nemuož poručiti, ani žádného kšaftu činiti bez povolení mužova, jenž jakožto nad ženau, též i nad zbožiem vším pán jest a správce."¹⁴ Z ustanovení je vidět jasné omezení moci manželky, která mohla svobodně rozhodovat jen o svých osobních věcech. Zřetelný posun nastal v Koldínově kodifikaci z roku 1579, v níž se již neobjevilo konkrétní vymezení (či omezení) kšaftovního práva manželky, nýbrž pouze následující obecné ustanovení: „Jakž mužské pohlaví, tak i ženské může o svém svobodném statku řídití a kšaftovati, a jej tomu, komuž se mu dobře líbí, odkázati, podle toho práva: Každý statku svého jest pánem, s kterýmž učiniti může to, což se mu líbí."¹⁵ Je tedy možné, že vdané ženy postupně získaly lepší příležitost odkázat své jmění, aniž by jejich rozhodnutí záviselo výhradně na souhlasu manžela. Tato hypotéza je ovšem částečně zpochybněna faktem, že i v prostředí magdeburské právní oblasti, konkrétně v Litoměřicích (zde oficiálně platí prakticky až do roku 1610 tzv. Extrakt saských práv), kde bylo právo ženy kšaftovat výrazně omezeno, se v testamentech vyskytuje poměrně vysoký podíl vdaných žen. Na druhou stranu je otázkou, do jaké míry se zmíněné „omezení“ litoměřických testátorek uplatnilo v praxi, a zda celý problém nesouvisí též pojetím pozůstalosti jako celku (u Koldína), resp. jako jednotlivých částí (litoměřický Extrakt).

Dalším důvodem pro nízké zastoupení vdaných žen v prvním knize kšaftů mohl být již výše zmíněný fakt, že ne všechny manželky je možné v testamentech identifikovat. Klasickým je případ, kdy žena odkazuje svou „výminku ze svatebních smluv“, resp. obvěnění,¹⁶ dětem nebo jiné osobě. V takovém případě nemusel být muž v kšaftu vůbec zmíněn a žena omylem považována za vdovu. I zde se tedy potvrzuje, že bez kombinace s jinými prameny nelze dělat jednoznačné závěry. Konečně poslední vysvětlení je založeno na předpokladu, že druhá kniha testamentů neobsahuje dostatečně reprezentativní vzorek materiálu a tím pádem neodpovídá vyjádřený poměr skutečnosti. I toto tvrzení je nutno brát v úvahu.

Dědická praxe

Stejně jako pro většinu ostatních českých královských měst je i pro Chrudim důležitým rok 1372, kdy obyvatelé města obdrželi

od Karla IV. právo svobodného nakládání se svým majetkem.¹⁷ V praxi to znamenalo, že pokud měšťan zemřel „bez odkázání“, spadl jeho majetek automaticky na nejbližší příbuzné. Privilegium pak v následujících letech potvrzovali další panovníci a v roce 1497 Vladislav II. odúmrtní právo zcela zrušil (na Moravě až 1587).¹⁸ Téměř dokonalé úpravy doznalo dědické právo až v kodifikacích městského práva ze 16. století, vycházejících z tradic práva římského. Základem pro dědění majetku se stala podrobná ustanovení o podobě poslední vůle, v případě úmrtí bez kšaftu platila tzv. intestátní posloupnost, tedy přednost ascendentů před descendenty a vedlejšími liniemi. Tato pravidla zůstala prakticky nezměněna až do vydání Všeobecného občanského zákoníku rakouského v roce 1811.¹⁹

V Chrudimi se v první polovině 16. století užíval opis brněnské právní knihy písaře Jana,²⁰ později se uplatnila ustanovení Koldínových práv, která určovala testamentární praxi i v 18. století.²¹ Kromě toho se zde objevila „Řehole právní mistra Bartoloměje Ropala z Riffenbergku“ (starší písař v Chrudimi) jako naučení pro městskou radu a purkmistra²² a „Práva městská Království českého přepsaná ode mě Jana Faustina Beera“ z roku 1690.²³ Jistý vliv na dědické otázky nelze upřít ani Obnovenému zřízení zemskému, které se více věnovalo spíše šlechtickým testamentům, nicméně i ve městě byla jeho ustanovení respektována.²⁴

„Jakž mužské pohlaví, tak i ženské může
o svém svobodném statku řídití a kšaftovati,
a jej tomu, komuž se mu dobře líbí, odkázati,
podle toho práva: Každý statku svého jest
panem, s kterýmž učiniti může to, což se mu
líbí.“²⁵

Slova z Koldínova zákoníku jsou bezpochyby alfou-omegou celého testamentárního procesu, jehož podstatou měla být právě vůle testátora. Svobodné nakládání zděděným nebo „vlastnoručně“ nabytým majetkem umožňovalo měšťanům (a měšťkám) na konci jejich životní pouti prožít pocit zadostiučinění při rozdělení svého jmění. Mnozí bilancují životní dráhu a vzpomínají, komu dříve uškodili nebo kdo naopak uškodil jim a touhu po spravedlivé „odplatě“ následně realizují zvýšením či umenšením dědických legátů. Ke všemu jistě přistupuje i starost o další osudy potomků a manželských partnerů, případně jiných blízkých přátel. Právě proto je testament užitečným pramenem,

schopným zachytit vztahy uvnitř rodiny a mnohdy i povahové rysy některých členů. Nejedem měšťan si postěžuje na neduhy svých dětí či partnera při zdůvodňování menšího odkazu, jiní zase poctivě rozdělují majetek rovnocenně mezi všechny děti. Zároveň kšafy odkrývají praktickou aplikaci právních ustanovení ohledně dědické praxe, potažmo i skutečné pravomoci muže a ženy při zasahování do majetkových záležitostí. Na druhou stranu je nutno uvědomit si některá úskalí, vyplývající zejména z individuality pramene. Jakákoli generalizace vždy působí problémy a je nutno brát ji s rezervou, poněvadž ne vždy lze ze závěti odhalit skutečné pohnutky testátorů pro jejich jednání.²⁶ Ke zmíněným potížím se druží i dříve naznačený fakt nelehkého určení skutečného rodinného stavu mnoha kšaftujících bez použití jiných pramenů, což je navíc podpořeno i terminologickou nejednotností (především pojmenování rodinných příslušníků).

Péče o vdovy a sirotky

V raně novověké měšťanské společnosti byla péče o vdovy a sirotky formálně vyhrazena městu, resp. městské radě.²⁷ „Purkmistr a páni“, označovaní jako věrní ochráncové vdov a sirotek, měli za úkol bránit jejich zájmy proti případným nepravostem či nepřízní osudu. Ve skutečnosti však rada vykonávala spíše dozorčí funkci a zasahovala pouze v mimořádných situacích, přičemž reálnou bezprostřední oporou vdovy a sirotka byla zejména rodina. Žena zůstala zabezpečena buď majetkem zesnulého manžela nebo se pojistila novým sňatkem, v nouzi se mohla odebrat do špitálu či získat podporu od cechovních mistrů.²⁸ Sirotky, tedy nezletilé děti zemřelého, zaopatřoval dědický odkaz jejich rodičů, na jehož vyplnění dohlíželi určené poručníci. Nezletilý potomek platil i podle tehdejšího práva prakticky za „nepominutelného dědice“, tedy za osobu, na níž nesměl testátor při rozdělování pozůstalosti zapomenout. Vydědění sice městské právo připouštělo, nebylo však snadnou záležitostí. Život sirotek tak ovlivňovala majetnost rodičů a schopnost stanovených poručníků hospodařit s odkázaným majetkem.

Pokud muž zemřel bez kšaftu a zanechal po sobě vdovu a děti, pak měli přednostní právo na majetek potomci.²⁹ Jako určující dokument však sloužila svatební smlouva, jejíž ustanovení ohledně majetku ženy se stávala závaznými. Zdá se navíc, že svatební smlouva měla mnohdy větší váhu než kšaft, který by poškozoval manželčiny zájmy (o tom níže). Při uzavírání sňatku šlo zpravidla o věno (obvňení, resp. „výminku“), s nímž směla žena volně nakládat jako se svým vlastním majetkem a rovněž o něj svobodně kšaftovat.³⁰ Manžel neměl právo (až

na výjimky) ji o tento podíl v testamentu připravit, pakliže zemřel bez závěti, spadlo věno automaticky na vdovu.

Při pozornějším pohledu na chrudimské testamenty ženatých mužů lze nabýt přesvědčení o takřka neotřesitelném postavení vdovy. Naprostá většina testátorů ji ustanovuje jako hlavní správkyni pozůstalého majetku a jen zřídka je dána přednost dětem či jiným členům rodiny. V obou knihách kšaftů více než polovina mužů svěřuje své jmění společně do rukou ženy a dětí, přičemž všichni zpravidla dědí rovným dílem („rovně“).³¹ Žena pak opatruje pozůstalost až do doby dospělosti sirotků nebo do svého dalšího sňatku, poté se majetek rozdělí na stejné části. Jen výjimečně testátoři tzv. „nadlepšují“ ženu či sirotky jistým zvláštním podílem, jenž má být vyplacen přednostně. Dostane-li větší podíl vdova, děje se tak proto, aby mohla zaplatit dluhy, aby se mohla starat o děti nebo proto, že jí to muž slíbil ve smlouvě. Pakliže obdrží více některé z dětí, odůvodňují to testátoři jeho nemocí nebo tím, že mu dříve uškodili.

Příjemci hlavního odkazu ženatých mužů v obou chrudimských knihách testamentů

	Žena a děti			Žena	Děti	Jiní příbuzní	Jiní
	Rovným dílem	Žena nadlepšena	Děti nadlepšeny				
LT 1	155	9	4	102*	18	5	3
%	52,4	3	1,4	34,4	6,1	1,7	1
LT 2	20	3	4	20**	5		
%	38,5	5,7	7,7	38,5	9,6		
* Z toho je 69 bezdětných							
** Z toho je 15 bezdětných							

Mnozí ženatí muži nezapomínají ani na další případný sňatek vdovy a kladou si určité podmínky k zajištění majetku dětem. Většinou prikazují ženě, aby okamžitě vyplatila podíly sirotků, je-li v pozůstalosti řemeslná dílna nebo mlýn, dostává ho zpravidla syn. Občas se objeví přísnější nařízení, kdy muž zmenšuje podíl vdovy, pokud se opět vdá. Mlynář Jiřík Rakovský například v roce 1510 vše odkázal ženě a dětem s tím, že vdá-li se jeho žena znovu, má dostat pouze 15 kop (asi výše věna).³² Podobně i Jan Egermon o více než 200 let později (1740) přiřkl dědictví sirotkům a ženě, které dal navíc dvůr se třemi zahradami, dva grunty a právo užívat rodinný dům (za 1 100 zl. !), ovšem po dobu jejího vdovství. „Es seye über kurz oder lang, solle mein Weib es in Genuß haben und wann sie in Wittib Stand verharret thuet,“ dodává testátor.³³ Podle zákona ale nesměly být tyto podmínky „neslušné“, jako například „pokud se žena opět vdá, nic nedostane“ apod.³⁴

Další velká skupina ženatých mužů odkazuje majetek pouze ženě, ale u většiny je to zcela logické, poněvadž pochází z manželství bezdětných. Vdova se tak stává pro valnou část mužů nejbližší dědičkou jakožto „věrná shromáždnice a společnice“, i když testátoři mnohdy nezapomínají ani na ostatní příbuzné, sourozence, rodiče aj. „Protož Dorotě manželce mé tu moc dávám, byla-li by déle živa, s chudými se sdělujíc, třeba všecko utratila, však pobožně a rozšafně, což by k odplatě bylo nežli ku pomstě,“ zapsal do své poslední vůle v roce 1536 Václav Šach a vyjádřil tak jasně postavení manželky v pozůstalé domácnosti.³⁵ Na druhé straně nás Václav Voldřich roku 1595 přesvědčuje o výsadní roli muže, jenž smí s vlastním jménem naložit dle libosti. Svůj statek totiž zdědil a zaplatil, a protože přečkal potomky, mohl by jej dát, komu by chtěl. Vzápětí však dodává, že „poněvadž každá manželka dobrá má náležitě opatřena býti,“ dostane vdova dům i zahradu.³⁶

Odkázal-li manžel veškerý majetek své partnerce, přestože měli vlastní děti, mohlo to být z několika důvodů. Buď dostala žena naprostou důvěru testátora (což se však stávalo zřídka), že spravedlivě rozdělí pozůstalost mezi potomstvo, samozřejmě až sirotci dosáhnou dospělosti. V takovém případě muž zpravidla kladl manželce na srdce, aby se o děti pečlivě starala a vedla je k pobožnostem a „liternímu umění.“³⁷ Mnohem častěji však manžel ustanovil hlavní dědičkou ženu s tím, že rovnou vymezil podíly jednotlivých dětí, aby tak předešel pozdějším sporům. I zde se občas objeví zmínky o případném novém sňatku vdovy, kdy si kšaftující přeje co nejrychlejší vyplacení potomků. Ojedinelým je v této souvislosti nařízení Jana Zlatoústého (z roku 1536), jenž odkázal vše ženě a dětem vymezil podíly za 65 kop, zároveň však dodal, že pokud se vdova opět vdá, nedostane nic.³⁸ Nalezneme ještě jinou příčinu, proč testátor věnoval jmění manželce, i když žily jejich děti. Jednalo se zejména o dospělé, vdané dcery, které již od otce obdržely věno a ztratily tím právo na jakoukoli další část jeho majetku. „Vybytá“ dcera pak rozhodně nemohla dostat přednost před pozůstalou vdovou.³⁹ A nesmíme zapomenout ani na eventualitu vydědění neposlušných dětí, o čemž se zmíním později.

Jen malé procento ženatých (kšaftujících) mužů nebylo přesvědčeno o výsadním postavení své ženy a odkázalo majetek dětem či jiným osobám.⁴⁰ Neznamená to ovšem, že se vdova ocitla zcela bez prostředků. Naopak zůstávala nadále správkyní pozůstalosti až do dospělosti sirotků (pakliže testátor nestanovil jinak) a poté mohla disponovat věnem, případně dalším osobním jménem z předchozích sňatků.⁴¹ Navíc jí většinou muži dávali právo zůstat v domě až do její

smrti.⁴² Manželku oddělovali testátoři od pozůstalého majetku zpravidla v důsledku její neposlušnosti, přičemž ji buď úplně vydělili nebo vyměřili symbolickou částku. Muž byl samozřejmě nucen uvést pádné důvody svého počínání a dokázat jeho oprávněnost. Tak například nožič Ondřej Haužvic roku 1533 dává vše matce a otčímovi, kromě jedné kopy, věnované „bývalé ženě, s kterouž jsem se oddal byl k manželství a nebyl jsem s ní pro nepoddanost.“⁴³ Soukeník Jiřík Jahodka zase v roce 1541 odbyl neposlušnou manželku pouhými dvěma kopami a odkázal jmění jen potomkům.⁴⁴ Našli bychom ještě další případy, bude o nich však pojednáno později. Stejně tak uvidíme, že zmenšení podílu vdovy nebylo snadnou záležitostí a namnoze končilo odporem (většinou úspěšným) ze strany poškozené manželky.

Děti, pastorcí, schovanci

V souvislosti s majetkovým postavením dětí v rodině stále přžívá představa o nerovnosti jednotlivých pohlaví, o nadřazenosti synů nad dcerami, které nebyly pokračovatelkami rodu a měly právo jen na věno. Takový přístup se samozřejmě uplatňoval ve šlechtickém prostředí, kde má výsadní postavení syn a kde se naplno projevuje snaha nedrobit rodinný majetek. Dcery tak skutečně získávaly zpravidla pouze své věno, případně některé movitosti z otcovy pozůstalosti. I z toho důvodu na ně více než na syny pamatovaly testátorky, aby jim zajistily alespoň nějaké, pro ně nesnadno dostupné, vlastnictví.⁴⁵ V měšťánské společnosti však platily poněkud odlišné zvyklosti. Potomci mužského pohlaví sice dosti často získávali otcovu dílnu i se zařízením, aby mohli pokračovat v rodinném řemesle, rozhodně to ale neznamenalo, že jim rodiče jakýmkoli způsobem „nadržovali“ a upřednostňovali je před dcerami. Naopak se nám naprostá většina měšťanů představuje jako spravedliví a starostliví rodičové, dbající o zajištění budoucnosti všech svých potomků.^{45a}

Následující tabulka ukazuje, že testátoři obojího pohlaví odkazovali majetek dětem (pokud je měli) zpravidla rovným dílem, aniž by komukoli „nadlepšovali“. Objeví-li se přesné vymezení jednotlivých podílů, je tím vyjádřena snaha kšaftujících určit držitele statku, rodiče ale zároveň přikazují budoucímu držiteli, aby rovnocenně vyplatil své sourozence.⁴⁶

Mužské a ženské odkazy dětem v obou knihách kšaftů⁴⁷

		Rovným dílem	Rozdlně
LT 1	Muži	256	30
	Ženy	90	8
LT 2	Muži	42	11
	Ženy	24	13

V případě zvýhodnění některého z potomků testátoři citlivě posuzují danou situaci a jednání vždy zdůvodňují. Synové i dcery dostávali vyšší podíly pokud byli nemocní, pokud jim rodiče dříve nějakým způsobem uškodili nebo pokud jim dosud nevyplatili věno. Důvodem mohly být i prokázané služby v nemoci či zvláštní podmínky testátora (například zaplacení pohřbu apod.). Vdova Anna Francova například odkazuje vše své dceři, která je "nejnedostatečnější", dále 25 kop Regině, poněvadž „má také nedostatek", nakonec ještě synům a poslední dceři po 5 kopách, protože „mají svá zásobení a někteří to nepotřebují."⁴⁸ Podobně i mlynář Jiří Novák přilepšuje dvěma nejmladším dcerám, „(...) nebo přicházím na to, že s nima práce veliká a ušetření velkého potřebovati budou, aby oni k svému odchování bez újmy své spravedlnosti mohli odchováni bejti."⁴⁹ Ani Jiří Kubát nechtěl, aby si někdo jeho rozhodnutí o zvýhodnění syna vykládal špatně, a proto poznamenal následující slova: „Jiříkovi synu, ačkolivěk dle práva měst. F.8 [Koldín] dcery rovně jako synové v spravedlnostech svých rodičů dědí, však přivádějice sobě proti tomu v paměť práva měst. E.51 rozdíl 1, že jednomu z dětí svých obojího pohlaví méně a druhému více může otec z statku svého dáti, považujice přitom bedlivě jeho mladý a dětinský věk," odkazuje mu navíc 250 zl.⁵⁰ Forman Foltýn zase nadlepšuje dceru, jelikož mu pomáhala a navíc po její matce získal živnost.⁵¹ Přitom však mnozí testátoři nezapomínali zvýhodněným dětem připomenout jejich následné povinnosti. Magdalena Růžičková odkázala majetek rovným dílem synům a dcerám, „(...) přitom též Anně [dcera] pro opatrování mé a vždycky poslušnou volnost všecka mobilia domovní, jak by se tak jmenovati mohly, ji poručím, a ona naproti tomu buď povinna Anna funus náležitý, jakž na osobu městskou náleží, mně učiniti."⁵² Vdova Magdalena Brinkova také přilepšila první dceři za prokázané služby a druhé pro její „nedostatečnost", přičemž ale poslehnání míti chce, bedlivý pozor dala.⁵³

Ke zmenšení dědického podílu rodiče naopak sahalí v případě neposlušnosti potomků, dřívějších výdajů a dalších individuálních příčin, a bylo celkem lhostejné, zda šlo o syna či dceru. Matěj Dejmeck

například odkázal synovi „pouze“ 1 000 zl., poněvadž za něho již zaplatil mnoho dluhů a navíc se oženil bez otce svolení s „nanicovitou ženou“.⁵⁴ Za neposlušnost byl potrestán i jeden ze synů Jiřího Norberta Koukala, když jej otec „vydědil“ ze své pozůstalosti. Přesto dostal alespoň domek a radu, aby svou nevděčnost napravil modlitbou za duši zesnulého otce.⁵⁵

Je tedy pravděpodobné, že rodiče nerozlišovali mezi svými potomky a snažili se pokud možno co nejspravedlivěji je podělit. Poněkud jiná situace panovala u dětí z předchozích manželství, dětí nevlastních (pastorků) a osvojených (schovanců). Na první pohled stály totiž právě tyto osoby z hlediska dědické praxe jaksi stranou, což vyvolává představu, že se jim vedlo hůře než vlastním potomkům. Zatímco „vlastní děti“ (resp. děti z posledního manželství) dědily zpravidla veškerý majetek, byly děti nevlastní „vybývány“ větším či menším konkrétním podílem. Z celkového počtu 75 kšaftů, uvádějících nevlastní děti nebo děti z předchozích sňatků, lze nalézt jen čtyři případy, kdy dostávají stejný podíl jako manželský partner a vlastní děti. Vzhledem k tomu, že každá kategorie zmíněných osob má svá specifika, je nutné je od sebe oddělit a pojednat o každé zvlášť.

Zmínky o dětech z předchozích manželství, pastorcích a schovancích v obou kšaftovních knihách

	Z předchozích manželství		Pastorci		Schovanci	
	LT 1	LT 2	LT 1	LT 2	LT 1	LT 2
Ženatí muži	19	11	8	1	4	
Vdané ženy	3	3	2	3	1	
Vdovci			2	1		
Vdovy		4	1	3	4	
Osamocení				1	4	

Potomky z předchozích manželství, jak již bylo řečeno, vydělovali rodiče většinou jistým podílem, zatímco děti z posledního svazku obdržely veškerou zbývající pozůstalost.⁵⁶ Není na tom nic neobvyklého, poněvadž jak synové, tak dcery z prvních manželství dostávali už dříve výbavu (a věno) a po smrti svého prvního rodiče většinou celé jeho jmění, což je finančně zajišťovalo. Testátoři často připomínají, že starší děti jsou již „vybyté“ nebo že už „svého podosáhly“.⁵⁷ Přesto na ně rodiče nezapomínají a téměř pokaždé jim část majetku odkáží, přičemž ne vždy šlo o zanedbatelnou sumu.⁵⁸ Pakliže je některý z kšaftujících do rozdělování pozůstalosti nezahrne vůbec nebo jim dá jen symbolickou částku, je to pro jejich neposlušnost. Tak dopadl například syn sladovníka Jana Holečka, když mu otec v roce 1616 odkázal pouhých 20 kop, poněvadž „(...) prve mnoho nákladu na něj

vedl, jak na školu, tak i poctivý řemeslo”, přičemž on se choval „ne jako poslušný, ale jako marnotratný syn.” Na závěr Holeček dodává, „(...) jestliže by pak on touto mou otcovskou láskou poslední pohrdal a na tom přestatí nechtěl, tehdy aby nic jemu odtud dáno nebylo.”⁵⁹ Jinak ovšem testátoři nechtěli děti v žádném případě poškodit. Naopak, pokud se stalo, že ještě nedostaly výbavu či věno (tj. „nebyly vybyté”), dávali jim rodiče stejné a někdy i větší podíly než dětem z posledního manželství. Sladovník Viktorin odkázal roku 1548 svůj dům všem potomkům (5 z prvního a 1 z druhého manželství) a nejstaršímu synovi navíc ještě zahradu (přitom ženě pouze některé naturálie).⁶⁰ Spravedlivě se snažil rodinu podělit také Matěj Štěpánek, který si dobře uvědomoval, že větší část jmění zdědil po zemřelém otci své první manželky. Proto celou pozůstalost věnoval rovným dílem 9 dětem z prvního a 5 dětem z druhého manželství. Protože však mladší děti dosud žádné peníze nedostaly, přilepšil jim otec každému o 100 zl.⁶¹ Do třetice uveďme případ Doroty Hopušky, která kšaftovala o 7 prutů role, zděděných po svém prvním manželu. Vzhledem k této skutečnosti věnovala vše synovi z prvního manželství s tím, aby vyplatil dvěma dětem z druhého manželství 70 kop.⁶²

Děti z předchozích sňatků byly tedy zcela rovnocennými za většiny okolností a jejich případné menší podíly mají vždy dobrý důvod. Jestliže Václav Cirani nazývá děti z prvního manželství „geliebtete unmündige Freüle Tochter (...) und liebsten Sohn”, neznamená to jistě, že by je měl rád méně než děti z druhého manželství, jimž odkázal mnohem větší podíl z majetku.⁶³ Anna Kauklicová dokonce prokázala výraznější oblibu prvních potomků, když je ve své závěti z roku 1759 obdařila vyšším podílem, přičemž je označila jmény, zatímco děti z druhého svazku jen jako „jednoho syna a jednu dceru”.⁶⁴

Druhou skupinou jsou děti nevlastní, tzv. *pastorci* neboli *pastorní děti*, prakticky taktéž potomci z předchozích manželství, ale ze strany manželského partnera. Tím pádem je k nim testátor ve vztahu otčíma nebo macechy. Při pohledu na výši jim odkazovaných částek se může zdát, že *pastorci* a *pastorkyně* nebyly u svých nevlastních rodičů oblíbeni. Kšaftující mající vlastní děti jim totiž zpravidla věnují malé obnosy, dosahující maximálně několika desítek kop, někteří se dokonce nezdráhají vyjádřit poněkud negativní postoj. Když například Vavřinec Neubauer odkazuje *pastorkyni* 2 hony role, vyzdvihuje svou dobrotu tím, že ji nikdy za vlastní nepřijal, a tak by neměla mít na nic nárok.⁶⁵ Žofie Baumonová zase – aby prý neublížila své duši – pokládala za spravedlivé nedát *pastorku* nic, protože již dostal mnoho.⁶⁶ Uvedené

příklady však nemusí být nutně důkazem negativního postoje nevlastních rodičů k pastorním dětem. Při psaní poslední vůle totiž měšťany ovládala zejména jejich praktičnost, projevující se v touze spravedlivě podělit a zabezpečit nejbližší příbuzenstvo. Největší část dědictví dostávali ti z rodiny, kteří jej nejvíce potřebovali. Pastorci ale (až na výjimky) měli svůj jistý podíl od obou vlastních rodičů a nebyl tedy důvod pro jejich další zaopatřování či „obohacování“. Přesto na ně otčimové ani macechy nezapomínají a většinou jim přilepšují alespoň drobnější sumou.⁶⁷ Pokud navíc kšaftovaly osoby ovdovělé, nemající vlastní děti, získávali pastorki celou pozůstalost, přičemž je testátoři upřednostňovali například před sourozenci. Je tedy jasné, že dědická praxe nevystihuje postoj nevlastních rodičů k pastorním synům a dcerám, a z kšaftu se dají jen málokdy poznat jejich vzájemné vztahy, které jistě závisely na individuální situaci v rodině. Do jaké míry se případné sympatie či antipatie promítly do dědických odkazů však stoprocentně odhalit nelze.

Co se týče tzv. schovanců, resp. dětí osvojených,⁶⁸ není o nich bohužel v chrudimských kšaftech příliš mnoho zmínek (objevili se pouze v první knize testamentů). Částky, které jim testátoři odkazovali, zpravidla nepřesáhly několik kop, jen výjimečně se kšaftující odhodlali k větším legátům, a to jen pokud neměli vlastní potomky.⁶⁹ O tom, že schovanců mohli mít u sebe měšťané více, nás přesvědčil Jan Zmrzlo, když v roce 1562 odkázal třem schovancům vinici a 40 kop, zbytek pak svému synovi.⁷⁰ Dopátrat se většího množství podrobností o těchto osobách je však značné obtížné a samotné testamenty nemají přílišnou vypovídací schopnost. Schovanci pravděpodobně disponovali, stejně jako pastorki, částí jmění po svých vlastních rodičích, takže se nestávali nezaopatřenými. V době nezletilosti se o ně starali nevlastní rodiče, působící zároveň ve funkci poručníků majetku, poté již jejich osudy zůstávají v kšaftech utajeny.

Ostatní testátoři a dědicové

Dosud bylo pojednáno o osobách, které hrají z hlediska dědické praxe v testamentech asi nejzajímavější úlohu. Nelze ale zapomínat ani na ostatní testátory a dědice, jejichž role mohou pomoci odhalit další souvislosti. Byla již řeč o tom, že největší počet testamentů pořídili ženatí muži. Jejich protějšky, tedy vdané ženy, kšaftovaly bohužel mnohem méně, pravděpodobně z důvodů dříve naznačených. V kšaftech vdaných žen dominovaly zpočátku odkazy manželovi, i když se objevily i případy, kdy žena neodkazuje partnerovi nic.⁷¹

V druhé knize testamentů se již situace nejeví tak jednoznačně a muži jsou zastoupeni v menším poměru, přičemž hlavní odkaz žen směřuje k manželskému partnerovi zpravidla v případě, že se jedná o manželství bezdětné. Jestliže žijí potomci, manželky většinou dávají veškerý svůj majetek jim, popřípadě muži a dětem společně. Důvodem pro jejich počínání je zejména fakt, že manželky kšaftují téměř výhradně pouze o věno (a šatstvo), maximálně o majetek zděděný po rodičích či předchozím manželu.⁷² Podle práva směly toto osobní vlastnictví odkázat komukoli a muž na ně neměl sebemenší nárok. Na prvním místě tak pochopitelně stály děti, které (na rozdíl od manžela) finanční pomoc potřebovaly nejvíce. Muž vystupuje především v roli správce majetku v době nezletilosti potomků.

O tom, že ženy skutečně mohly libovolně disponovat svým majetkem, nás přesvědčují některá ustanovení testátorek. Anna Stockzinkrová například odkázala domek synovi s tím, aby vyplatil svého bratra a manžela zemřelé.⁷³ Barbora Felixová zase dává 100 kop vnoučatům, 50 kop sirotku po jejím zemřelém bratru a konečně jen „z lásky manželské“ 100 kop manželovi.⁷⁴ Anna Andrllová dokonce nezapomněla svou moc zdůraznit výhradami k chování svého muže, když v roce 1686 odkazovala synovi „krámeček“ a tvrdila, že muž je již „vybytý věnem“. „(...) nadto, jak se ke mně v manželství našem choval, to vůkolním pánům sousedům povědomo jest, pro těžkost svou vypravovati opomím, co jest on tak dobrého prve až dosavad užil, na tom přestati moci bude, z pozůstalosti mé pak nic nejmenšího očekávati nemá a nemůže“, dodává kšaftující manželka.⁷⁵ Libovůli své ženy potvrdil i manžel Anny Bonaventurové, která odkázala jmění ve výši 962 zl. dětem z prvního manželství, když se výslovně vzdal jakéhokoli nároku na její pozůstalost. Jako hlavní důvod uvedl, že „(...) ona, živíce se na větším díle sama, mně velkou příležitost učinila, abych od mého řemesla (...) sobě v mým hospodaření pomoci mohl.“⁷⁶

Další kategorií testátorů, ovšem značně problematickou, jsou osoby svobodné a osamocené. Bez použití dalších pramenů je bohužel není možné zcela přesně identifikovat, a tak je na jejich rodinný stav nahlíženo z hlediska dědických odkazů. Z celkového počtu 132 kšaftů bylo prokazatelně svobodných pouze 34 testátorů (31 v první a 3 v druhé knize kšaftů), většinou identifikovaných podle svých rodičů, ve 4 případech šlo o kněze.⁷⁷ Mezi osoby osamocené jsem potom kromě svobodných mohl zařadit i vdovy a vdovce nemající potomky.

Příjemci hlavních odkazů svobodných a osamocených osob

	Sourozenci	Rodiče	Jiní příbuzní	Obec/charita	Hospodář	Jiní
LT 1	22	14	22	13	12	31
LT 2	10		4		2	2

Hlavní odkazy svobodných a osamocených měšťanů směřovaly ponejvíce do rukou nejbližších rodinných příslušníků a přátel. Pokud přebýval testátor v „cizím“ domě, dával často majetek svému „hospodáři“, případně jeho dětem. Objevilo se i 13 kšaftů, v nichž měšťané přiřkli největší část pozůstalosti obci nebo ji poskytli na charitativní účely (špitály, chudina). Právě zde se zřetelně projevovala dobročinnost u těch, kteří neměli nikoho blízkého, díky čemuž směli bez výčitek poskytnout celé své jmění na přilepšení potřebným lidem a tím si zajistit „vlídnější“ přijetí na onom světě.

Ovdovělí testátoři (celkem 90 vdovců a 131 vdov v obou knihách testamentů) zpravidla určují hlavním dědicem své děti, které v nezletilosti dostávají určeného poručníka. Pakliže kšaftují osoby bezdětné, odkazují podobně jako svobodní a osamocení, tedy příbuzným a přátelům, někdy dávají majetek do rukou městské rady, aby jej rozdělila chudým.

Při rozdělování pozůstalosti nemysleli měšťané pouze na své příbuzné a přátele, ale občas i na služebnictvo, chudé řemeslníky a v případě potřeby též na obec. Takové odkazy však nebyly příliš frekventované a navíc nedosahovaly vyšších částek. Logicky lze nalézt mezi kšaftujícími především osoby ovdovělé a osamocené, které neodkazovaly veškeré jmění dětem nebo manželskému partnerovi. Co se týče služebnictva, pamatují testátoři na děvečky či kuchařky, jimž věnují buď oděvy, povlečení a peřiny, nebo konkrétní peněžní hotovost, jen výjimečně přesahující 10 kop.⁷⁸ Podobnou výši peněžních obnosů je možné registrovat rovněž u legátů „chudým“ řemeslnickým mistrům a tovaryšům, objevujících se nepravidelně od 40. let 16. století až do století osmnáctého. Částkám, pohybujícím se zpravidla v rozmezí od 1 do 30 kop, vévodí 100 kop odkázaných Václavem Mrkvicí roku 1599 soukenickému cechu.⁷⁹

Osm testátorů nezapomnělo ani na finanční pomoc při opravě městské radnice na přelomu 50. a 60. let 16. století, když odkázali obci právě na zmíněný účel několik kop. A konečně 6 měšťanů přilepšilo i oblíbenému knězi alespoň drobným legátem ve formě povlečení a peřin.

Vydědění

„Pakliby otec své některé dítě neposlušné za příčinou slušnou, právní a spravedlivou (to jest, pro velikou dítěte svého nevděčnost a proti sobě přečinění) hned všeho svého statku chtěl zbavit: tehdy v kšaftu svém anebo v zápisu kněh městských polože příčinu aneb příčiny, pro kteréž ho statku svého zbavuje, může tomu takovému dítěti ovšem hned nic nedávati, tak aby jiné děti, příkladem jeho kárání jsauce, hleděli rodiče své v poctivosti mítí a vůlí jich ve všem se spravovati.“⁸⁰

Tímto ustanovením byla rodičům dána pravomoc vydělit z pozůstalosti své potomky jakožto osoby nezasluhující si dědický podíl, na který jinak měly výsadní právo. Přitom existovalo několik příčin, pro něž směli testátoři k takovému opatření sáhnout. Jednalo se o případy, kdy děti hanily své rodiče, přátelily se se zločinci, usilovaly rodičům o život, dále pokud například syn smilnil s macechou, pokud děti zbraňovaly rodičům sepsat závěť, nechťely je opatrovat v nemoci, pojaly manželského partnera bez jejich souhlasu atd.⁸¹

Případy vydědění jednotlivých členů rodiny v obou knihách testamentů

	Manželka	Děti	Manžel	Jiný
LT 1	8	14	1	4
LT 2	1	8	1	5

V chrudimských knihách testamentů bylo evidováno celkem 42 případů vydědění některého z „nápadníků“. Ponejvíce se testátoři pozastavovali nad nevhodným chováním svých potomků, v 16. století se také objevilo více případů vydědění neposlušné manželky. Zajímavé jsou také dva kšafy, v nichž manželka vyděluje ze své pozůstalosti muže a vyjadřuje rozčarování nad jeho špatným chováním. Kšaftující sice zpravidla nevděčným nebo jinak se provinivším dědicům výrazně umenšovali podíl, k úplnému vydědění („exhaeredatio“) však sahali jen zřídka. Z celkového počtu vyděděných tak pouze 16 potencionálních dědiců přišlo zcela o svůj podíl.

Pravděpodobně nepřekvapí, že nejfrekventovanějším důvodem pro vydělení dětí (a jiných blízkých příbuzných) z pozůstalého majetku bylo právě jejich neslušné chování k testátorům. Jedno z několika svědectví o těchto případech přináší Dorota Vyskočilová, když v roce 1676 odkazuje své vlastnictví dceři, poněvadž syn „(...) nejmenší služby

mně neučiníc, ještě z práce mé chudé jemu k řemeslu pomohouc, několik zlatých peněz hotových jsem dáti musila, a za to nejmenší odměny od něho nedosáhla (...).⁸² Podobně nespokojená byla též Justina Dejmková s chováním své vnučky: „(...) poněvadž nejenom ona sama všechnu nectu mně činila, nýbrž i děti své jakožto matka k dobrému nevedla, pročež na ní ničímž pamatovati nebudu, než k jejímu svědomí zanechávám, by ty mně učiněné křivdy a všelijaké protivenství modlitbou za duši mou vymazala.“⁸³ Také Daniel Gebera si při sepisování poslední vůle v roce 1665 vzpomněl na svého synovce a také na to, že „(...) on jest mně hrubě protivný byl a mě sobě málo vážil, a z těch příčin k zbavení nápadu po mně jest mi sám příčiny podával.“ Vzápětí ale testátor připustil, „že jest [synovec] rozumných lidí rady uposlechl a před touto mou poslední vůlí mě ve všem uprosil“, a proto mu strýc odpouští, „poznávajíce sešlost jeho a že prací se obživovati moci nebude.“⁸⁴ Soucit a dobrá vůle tak zvítězila nad počáteční nevděčností příbuzného, jenž se nyní mohl radovat z odkazu 20 záhonů rolí. Mnohem hůře dopadli dva sirotci po Samuelu Pivničkovi, kteří zůstávali v ochraně poměrně movitého barvíře Pavla Rothanzla. Ten při rozdělování pozůstalosti roku 1678 mj. uvedl, že řečení sirotci „(...) své rodiče a živobyti jich nectili (což potvrdil již jejich zemřelý otec), (...), že i mě náležitě cti nečinili, nýbrž nectně (cum licentia) že by mě neřádem podělali patrně mluvili, do pekla odsuzovali a jiné rozličné protivenství činili (...).“⁸⁵ Z tohoto důvodu nedostanou nic. Zmíněný případ naznačuje, že sirotci nemuseli být vždy jen ubohé a slabé děti, o něž má dbát městská rada.

Neobyčejně zajímavou výpověď přinesla v druhé polovině 17. století (dokument nedatován) Dorota Březinová, která pořídila kšaft prakticky jen proto, aby vydělila své dvě dcery z prvního manželství. Testátorka vypověděla, že obě dcery jí způsobovaly neustálá protivenství, a to jak skutkem, tak i řečí. „Když se z nařízení vzácného magistrátu do vězení šatlavního dostaly, tam mnohokrát obě dvě nevážně mluvily, aby mě hrom roztloukl i s tím domem, zlořečily a klely. (...) Ještě víceji, když jsem nedorozuměním do starosti původem jejich vedena byla, oni dcery obě dvě i s manžele jejich z toho největší tu radost a posměch měly, radujíce se, že budu míti pláč a skřípení zubů, posměšně mluvily, stydíce se za mne mateři (...).“ To jim však vůbec nestačilo. „An již nemohouce mně co horšího učiniti, vypůjčíce sobě ode mě Rozina mandlík po mé vlastní matce zůstaly a na mě připadlý, nyní když jej vrátiti měla, že nevrátí, až prý outraty, které oni s švagrem svým Francem Svobodou učinili, (...) zaplatím.“⁸⁶ Uvedená provinění

považovala matka za jasné porušení čtvrtého přikázání a zbavila obě hříšnice jakéhokoli nároku na pozůstalost.

Kromě neposlušnosti a špatného chování považovali někteří testátoři za důvod ke zmenšení podílu také to, že si na ně potomci a příbuzní nevzpomněli a nenavštívili je. Podle hesla „sejde z očí, sejde z mysli“ kšaftoval roku 1595 Václav Drapenec, když synovi odkázal pouhé 2 kopy. „Nebo synu podle možnosti sem prve pomoc činil a on nyní, maje a moha mě něčím jako starého, sklíčeného a již nevidomého fedrovati, toho netoliko nečiní, ale mne ani nenavštíví a ke mně ani nenahlídne, což jest mi do něho lítostivé“, dodává zklamaný otec.⁸⁷ Stejně tak opomenula Kateřina, dcera Izaiáše Krejčího, obdarit dědickým podílem svého bratra, protože „(...) jakž se jest oženil a k místu přišel, od toho času ani psaním mě nenavštívil.“⁸⁸

Vydědění se však kromě dětí týkalo někdy i manželských partnerů, přičemž v testamentech lze nalézt zejména nářky mužů na neposlušné a nevěrné ženy.⁸⁹ Ani mnohé manželky to jistě neměly v životě snadné, ale vzhledem k tomu, že závěti vdaných žen je poskrovnu, narážíme na nehodné manželky ojediněle. Charakteristickým proviněním partnerky byl její „útěk“, resp. odchod od muže. Vondřej Luošek například v roce 1571 vydědil manželku, „(...) protože jest mi nevěrně a nemanželsky učinila, mne vobloupila, vokradla a kde jsem co měl sebou pryč, ode mne odšedši, i to na čem sem líhal, odnesla (...).“⁹⁰ Když roku 1594 pořizoval poslední vůli Václav Barták, rozhodl se ze své nemalé pozůstalosti odkázat manželce („která mu dána byla“) pouhých 40 kop, a to jen aby dostal slibu ve svatební smlouvě. Jeho žena totiž nejenom nepřinesla do svazku žádné věno (tchán nic nedal), ale navíc po smrti otce užívala sama jeho statek, aniž by muži cokoli dala. Svě věci si odnesla, když šla „na vandr“, přičemž si vzala i manželovu peřinu. Václav sice připouští, že by jí měl odkázat třetinu majetku, to ovšem za předpokladu, že by byla věrnou ženou, pomáhající mu shromažďovat jmění. Ona je ale pryč již od roku 1574 (tedy 20 let!), čímž se ze své třetiny sama „vyvedla“ a muž její podíl věnuje škole a literátům.⁹¹ Do třetice je možné uvést stížnost Šimona Bučka z téhož roku 1594, v níž kšaftující o své manželce prohlásil, že „(...) nejmenšího peněz ze svého statečku mně nedala a dáti mně nechtěla, ode mě se vším svým dělila a mého utráceti pomáhala“, pročez ji neodkázal vůbec nic.⁹² Tím se však testátor dopustil chyby, poněvadž nedodržel svatební smlouvu a vdova po jeho smrti podala odpor. Ať už bylo její provinění pravdivé či nikoli, dostala za pravdu a obdržela z pozůstalosti část jmění, které si „vymínila“ při sňatku.⁹³

Lze nalézt ještě další příklady neposlušných partnerek, děti i příbuzných, všechny se však vyznačují podobným charakterem jako předchozí, a tak není třeba se o nich šířeji rozepisovat. Nelze ale nezmínit jedinečnou výpověď královského rychtáře Václava Ferdinanda Pecolda (Petzolda) v závěti z roku 1753.⁹⁴ Pecold totiž neobyčejně podrobně hovoří o problémech se svou druhou manželkou, čímž podává zřetelný obraz vlastních rodinných poměrů. Ze slov v kšaftu vyplývá, že si vysoký královský úředník v posledních letech svého života nedovedl poradit s náladami autoritativní manželky Veroniky, která mu způsobovala neuvěřitelné těžkosti.

„(...) sem se toho nikdá nenadál, že ona skrze svou lakomost slib svůj manželský zruší a zrušit může, a mně jakožto lazara v mej těžkej nemoci od Pána Boha postaveného ponechá a spustí“, začíná charakteristiku své ženy Pecold. Přitom prý jeho manželka neměla nejmenší příčiny k odchodu, poněvadž od ní testátor snesl mnohem více, než jí uštědřil. Vše začalo tím, že Veronika přemluvila manžela, aby jí na tři roky pronajal část hospodářství. Pecold se zprvu myšlenice vzpíral, protože prý hospodářství již rok v nájmu měla a nepřineslo to nic dobrého. Nakonec však svolil, zejména po naléhání ženy, „(...) že ji děti moji budou ustavičně míti v hubách, že sobě nahání a jim ubírá“. Hned první rok se mohl manžel přesvědčit o velké chybě, kterou udělal. Veronika nejenom neplatila nájem z hospodářství, ale odmítala přispět i na kontribuci z výnosu žní. Když na ni Pecold naléhal, „(...) tu ona jako ne žena a manželka, ano jako zlá saně na mě se rozbíhala a pěstma k hubě mířila, já ale jako lazar, kde sednu, tam vstáti nemohu, obávajíce se já jejího rozsápání, aby mně se to vskutku od ní nestalo, tak sem jí pravil, aby ke mně nepřistupovala, majíce u sebe sklenici, že jí tou sklenicí dám mezi oči a pokudž mně nedoplatí, že jí dám truhlu vstlouct (...)“ Veronika reagovala vystěhováním svých věcí z domu manžela. Zanedlouho však Pecold zjistil, že v noci tajně stěhuje i věci jeho, když „(...) střevíce z noh shodila a v punčochách jako nějaký zloděj všechno z domu mně vynesla, (...), slovem mě tak vyprázdnila všechny kouty, že se mně zdálo, jako bych po novotě byl přišel.“

Po čtvrt roku trvajícím „domácím válce“ přišla jednou ráno náhle Veronika k manželovi do světnice a ptala se, zda s ní chce ještě zůstat. Pecold ji ubezpečil, že ji nikdy nevyháněl a že pokud se bude chovat jako upřímná žena, všechno zlé je ochoten zapomenout. Kladl si ale za podmínku změnu svatební smlouvy, která se mu zdála velice nevýhodná a na níž prý nikdy dobrovolně nepřistoupil. Ona souhlasila a na usmířenou mu dala polibek. K tomu dodala, že ji k návratu přiměl

kněz, jenž jí odmítl dát rozhršení, jestliže se nevrátí k manželovi. „Však ale dlouho by ta láska trvala?“, píše v kšaftu vzápětí Pecold. Již po necelých dvou týdnech dala pryč Veronika na ulici chytit jednu z nejlepších manželových krav a odvést ji do svého dvorce. Muž reagoval rozhořčeně a vzkázal, aby si příště o dobytek – je-li její vlastní – požádala osobně u něho. Veronika přiběhla k Pecoldovi, přičemž mu vyčínila, „co to zasej dělám za křiky“. Po několika manželových výtkách ohledně zcizení dobytka „mrštila dveřma“ a více se k němu nevrátila.

V závěru Pecold dodává, že své ženě několikrát vzkazoval, aby ho navštívila, ale vždy obdržel odpověď, jejíž znění „pro hanbu v peru“ radši neuvádí. „Kdybych měl její lsti a ošemetnosti a chytrosti na papír postaviti, jistě by kronika mohla bejt. A co to spomáhá? Jinou stranou to ujde a hřích zůstává“, rezignoval zklamaný manžel na snahy o usmíření. Vzhledem ke všem proviněním své manželky se rozhodl ji zcela vydědit (kromě dluhu 1 200 zl., který jí musí splatit), jak to umožňuje městské právo. Zároveň požaduje, aby „(..) ty vynucený smlouvy svadební v tom nejmenším k platnosti jí nebyly, neb ona nebyla manželka, ale více než tyranka.“

Všechny zmíněné příklady vydědění umožňují nahlédnout do soukromí vybraných měšťanů a měštek, což lze vzhledem k době považovat za vzácnou skutečnost. Jakékoli generalizování je však v této souvislosti zavádějící a jednotlivé případy je nutno chápat pouze v kontextu konkrétních rodinných vztahů. Proto je velmi obtížné vyjádřit společné momenty či vzory chování v problematických situacích, a tak se nutně výklad v této fázi omezuje jen na výběr jednotlivostí.

Spory o pozůstalosti, odpory kšaftům

Spory o zděděný majetek tvořily nedílnou součást mnoha pozůstalostních jednání. Už z povahy testamentárních zápisů, které se především v 16. století vyznačovaly značnou stručností, je zřejmé, že po smrti kšaftujícího (a ještě více nekšaftujícího) často vznikaly nesrovnalosti. Celá problematika je však velmi rozsáhlá a vydala by na samostatnou studii. Proto bylo nutné omezit se jen na určitou oblast, a to na protesty (odpory) proti kšaftům samotným. Několik na sebe navazujících chrudimských městských knih totiž obsahuje množství zápisů o pozůstalostních sporech, přičemž jde zpravidla o tzv. „dobrovolná snešení“ či „přátelské smlouvy o nápad“ mezi dědici.⁹⁵ Tyto dohody ale nemusely být vždy důsledkem majetkového sváru a pozůstalí si je mohli dát vložit do knih pro potvrzení vlastního podílu. Tím vlastně

zápisy ztrácejí kontakt se samotným testamentem, protože se nevztahují přímo na jeho znění.

Jiná situace ovšem nastává u případů, kdy byl přímo proti závěti „vložen odpor“. Ani zde nemuselo nutně dojít k soudnímu projednání, a to když se odpůrce dohodl s ostatními dědici dobrovolně. Pokud se tak nestalo, zasáhla obvykle městská rada a od poloviny 16. století i apelační soud. Tzv. „odporovací praxe“, resp. praxe podávání a projednání odporů je zatím velmi nedostatečně prozkoumána, většina badatelů se jí vyhýbá. Při studiu chrudimského materiálu se ale lze přesvědčit o tom, že ani zde se nám nepodaří uspokojivě vyřešit otázky spojené s touto problematikou. Předně jsou k dispozici první souvislejší údaje o odporech zhruba až od 60. let 16. století. Objeví-li se zmínky dříve, jedná se o stručné poznámky písaře (zpravidla přímo v testamentu) o vložení odporu, které ale nejsou doplněny o potřebné údaje (podstata sporu, důvod). Ani smlouvy z pozdější doby však nelze využít příliš detailně. Do městských knih se totiž zapisoval pouze výsledek jednání, a tak často není možné zjistit důvody pro námitky proti závěti.⁹⁶ Větší sdílnost písařů se projevuje až v 18. století, kdy se objevuje několik opravdu podrobně vylíčených pozůstalostních sporů. Ke všem naznačeným problémům přistupuje ještě fakt, že jen málo odporů se týká těch kšaftů, jejichž znění je uvedeno i v knihách testamentů. Z tohoto důvodu lze pouze u hrstky materiálu sledovat celkové souvislosti. Z uvedených příčin je možné dokumentovat odporovací praxi v Chrudimi v hrubém obrysu a na několika vybraných případech ukázat širší podstatu celého jednání. Ačkoli způsob podávání odporů nebyl až do druhé poloviny 16. století právně vymezen (Brikcí z Licka o odporech téměř vůbec nepojednal), neznamená to, že by neexistovaly. O obvyklé hrozbě protestů nás naopak přesvědčují mnozí testátoři, kteří v závěru poslední vůle přikazovali, aby případnému odpůrci nebylo nic vydáno. Koldínova městská práva již zachytila danou problematiku důkladněji a podala tak důkaz o snaze ustálit podobu pozůstalostního sporu.⁹⁷ Základním předpokladem pro jeho úspěšné vedení se stalo podání stížnosti do 6 týdnů od data publikace kšaftu a uvedení příčin, proč by měl být kšaft změněn či zrušen.⁹⁸

O tom, zda byla v Chrudimi dodržována stanovená lhůta pro podání („zdvižení“) odporu, se bohužel nelze přesvědčit, poněvadž u pozůstalostních jednání písař uváděl až datum ukončení procesu. A ten se mohl protáhnout i na několik let. Prakticky jedinou výjimkou je odpor kšaftu Evy Těšovské z roku 1708, u něhož písař zaznamenal všechna potřebná data. Shodou okolností právě tento případ podává zajímavou

informaci, jelikož testament (sepsaný již roku 1704) byl vysvědčen 15. května 1708, ale odpor podán až 10. října téhož roku, což je téměř po 5 měsících.⁹⁹ Dalo by se tedy usoudit, že Koldínova nařízení se striktně nedodržovala a záleželo zřejmě na momentální situaci. Zároveň je však nutno dodat, že mohlo jít o výjimečný případ, poněvadž předchozí myšlenku nelze podpořit dalšími důkazy.

V chrudimských pramenech se podařilo evidovat celkem 114 jednání o kšafy z let 1549 - 1752 (77 z let 1550-1600), z nichž se ale pouze 37 týká kšaftů obsažených v testamentárních knihách.¹⁰⁰ Odpory směřují zejména vůči mužským kšaftům, přičemž hlavními aktéry zpravidla bývají vdova nebo „poškozené“ děti. Drtivá většina sporů pak probíhá následujícím způsobem: Nespokojený dědic, „pokládajíc sobě ublížení v své spravedlnosti“, podá odůvodněnou námitku proti jistým bodům testamentu, čemuž však oponují („apelují“) ostatní dědicové nebo poručníci statku. Poté probíhají více či méně dlouhá jednání, při nichž městská rada vyslechne výpovědi obou stran. Většinou se radním podaří přimět obě strany k dohodě (prý aby nedošlo ke zbytečnému zaneprázdnění úřadu), odpor kšaftu se zruší („zdvihá“), znění závěti má být dodrženo, ale poškozený získává vyšší podíl. Tím jsou zdánlivě uspokojeny obě strany, jako vítěz ovšem figuruje odpůrce kšaftu. V případě, že se nepodaří dosáhnout žádoucí dohody, putuje spor k apelačnímu soudu v Praze, odkud je následně posláno „dobrozdání“, jak dále postupovat. Další vývoj situace je pak závislý na konkrétní povaze sporu.

Jen několik odporů bylo označeno za neopodstatněné a čekalo je zrušení, přičemž odporující musel uhradit náklady na soudní projednání. Neúspěch odporu mohlo způsobit pozdní podání, nesprávné zformulování nebo neoprávněný nárok na pozůstalost. Tak například v roce 1554 podal Ondřej Kapr odpor kšaftu svého otčima Václava Bláhy a požadoval vydání „spravedlnosti“ po své matce Dorotě. Rada ovšem nárok zamítla, jelikož měl být vznesen hned po smrti Doroty (již před 8 lety!), kdy se majetku ujímal její manžel.¹⁰¹ Podobně skončil i nárok nápadníků po Tobiáši Grygarovi v roce 1747, když radní prohlásili, že tito „(...) nelegitimovaní haeredes proti otcovskému dědictví taky ničehož oponirovati nemůžou, čímž jak jedna, tak i druhá strana v příběhu tom (...) proti právům pokračovala a do zbytečných soudů se vpustila.“ Jasným dědicem byl totiž vlastní syn zemřelého.¹⁰² Kupodivu neuspěl ani odpor kšaftu Anny Netorynové (vdova po urozeném Janu Netorynovi z Dražic), který vznesli chrudimští radní v čele s primasem Samuelem Francem roku 1603. V dopise zasláném

do Prahy Franc uvádí, že kšaft je „nepořádný“, poněvadž “1) Táž Anna Netorynka zdravého rozumu a dobré paměti jest nebyla. 2) Týž kšaft jest zatmělý, sám v sobě odporný. 3) Že týž kšaft spisoval prokurator, anž to proti instrukci jeho jest, Duchoslav Tugurin. 4) Že ten kšaft ne svědkové, ale ten kdož jest za dědice mu nařízen, měvši jej za sebou, ku právu k publikování jeho dodával. A potom teprva od svědků vysvědčení se stalo. Naposledy že dědic, tajíce smrt N[ebožky] Netorynky kšaftovnice od nešporů přes noc až do druhého dne, takového statku zůstalého bez inventáře se jest ujal zmocnil a což se mu dobře vidělo v tom statku potomně od peněz, od stříbra i jinejch věcí vysumovati mohl (...).”¹⁰³ Stížnost však radním nepomohla a odpor byl v Praze zamítnut.¹⁰⁴

Většina jednání ale končila alespoň částečným úspěchem odporujícího. Již v předcházejících kapitolách padla zmínka o tom, že častými iniciátorkami odporů bývaly zklamané vdovy, dělající si nárok minimálně na své věno, o něž dle práva nesměly být připraveny. Jako klasický se jeví odpor kšaftu Šimona Bučka, jenž v roce 1594 vydědil neposlušnou manželku.¹⁰⁵ Vdova podala oprávněný protest kvůli porušení satební smlouvy a radní její nárok uznali, nutno však říci, že jednání skončilo až roku 1598, tedy 4 roky po publikaci testamentu.¹⁰⁶ Podobný průběh vyzorujeme též u odporu kšaftu Jana Němce z roku 1591. Nespokojená vdova namítala, že „(...) mně nebohé ženě veliké a neobyčejné zkrácení se jest stalo”, poněvadž její (druhý) manžel nejen že ji neopatřil věnem (přestože mu věrně pomáhala), ale navíc kšaftoval i o majetku, který zdědila po svém prvním muži a jenž dle satební smlouvy náležel pouze jí. Tento majetek pak Němec odkázal svým dcerám. Proto vdova požaduje alespoň polovinu pozůstalosti a oddělení svého osobního jmění od jmění testátora. Nakonec se obě strany dohodly na kompromisu a vdova se dobrovolně zřekla nároku na cokoli z pozůstalosti po Janu Němcovi, její osobní majetek byl však striktně oddělen.¹⁰⁷ Opačný pól předchozích situací tvoří odpor kšaftu Jana Sezemského v roce 1655. K jeho podání vedla vdovu po testátorovi neochota platit za nebožtíka veškeré dluhy, a tak požádala pouze o vydání svého věna ve výši 70 kop, zbytek (i s dluhy) pak přenechala dceři.¹⁰⁸ Zřejmě si uvědomila, že po zaplacení dlužných částek by jí z pozůstalosti moc nezbylo.

Avšak nejenom ženy se cítily poškozeny svým manželským partnerem. Tak například Jan Mužík protestoval v roce 1603 proti kšaftu své manželky, jelikož ho zbavila nároku na jejich dům,¹⁰⁹ odpor závěti své ženy Doroty zase podal roku 1610 její druhý manžel Vavřinec Šnobl, když mu neodkázala ani věno.¹¹⁰ V roce 1617 odkázala Dorota Mníšková

veškerý majetek druhému muži s tím, že dá chalupu jistě Anně Holubce a jejím dětem.¹¹¹ Manžel vůči této „výmince“ protestoval a docílil navrácení chalupy do svých rukou, přičemž ale Anně odpustil dluh ve výši 50 kop.¹¹² Skutečně zajímavou výpovědí se stal odpor kšaftu Alžběty Nabočanské, podaný jejím manželem roku 1738. Testátorka totiž dovolila svému muži Matějovi užívat její grunt a role po dobu vdovství, pokud se znovu ožení, případně majetek na vnučata. Podobné přání by v mužském podání nebylo ničím neobvyklým, u žen však zřejmě znamenalo nebyvalou troufalost. Matěj sice testament uznal, prohlásil jej ale za „nepořádný“ a požadoval oddělení manželčina jmění od svého. Druhou stranu (tedy vnučata) zastupoval ve sporu zeť zemřelé, jenž o Matějovi prohlásil, že „(...) dumnivě hořekuje, jako by neb[ožka] kšaftující jemu obnovení stavu manželského zbraňovati a v kšaftu zapovídati měla.“ Přitom naopak chválí rozhodnutí testátorky odkázat vše vnučatům, jelikož se prý stává, že „(...) již pomalu k 80 ti letům táhnoucí stařeček sobě stav manželský zachutnal, do téhož manželstva (jak se stává) cizí děti třebaš přivedl, aby oni v tom babském jejím nachování před jejíma vlastníma vnučkama a vnuky svou míti toho užívati.“ Obě strany se nakonec dohodly a přání Matěje bylo splněno, i když si musel vyslechnout opravdu nelichotivá slova o svém počínání.¹¹³

Mezi častými iniciátory podání odporu se vyskytují rovněž poručníci sirotků, jimž bylo nějakým způsobem ublíženo. Patrné je to zvláště u odporu kšaftu forberečníka¹¹⁴ Foltýna v roce 1562, kdy poručníci dosáhli přilepšení sirotku o 100 kop a dvě krávy, ale také u odporu kšaftu Doroty Kuchynkové z roku 1583, kdy byl kšaft dokonce zrušen a sirotci poděleni rovným dílem.¹¹⁵ Jako odporující osoby vystupují i nevlastní děti, vydělené určitým podílem z pozůstalosti a požadující rovné dělení s vlastními potomky,¹¹⁶ dále sourozenci testátorů, na něž bylo pozapomenuto, rodiče (kšaftují-li děti o jejich majetku)¹¹⁷ či další příbuzní.

Bezprostřední motivy ke „zdvížení“ odporu nelze příliš generalizovat, jelikož vždy závisely na konkrétní situaci v rodině. Nejvíce se sice setkáme s nespokojeností kvůli malému podílu, objevují se však i jiné varianty. Například v roce 1604 podal odpor kšaftu Jana Byži jeden z jeho synů Adam, který prohlásil, že jeho bratr je „na cti zmařilej“, čímž ho chtěl zbavit nároku na pozůstalost (v dnešním pojetí zbavit ho dědické způsobilosti). Bohužel pro odporujícího však vyšlo najevo, že nařčení pramenilo z pouhé závisti a Adam byl nucen vše odvolat. I přesto obdržel z pozůstalosti 25 kop navíc.¹¹⁸ K odporu kšaftu

Jiříka Hecla v roce 1608 zase vedlo následné počínání jednoho z dědiců. Testátor totiž vše odkázal své sestře Anně a jejímu muži. Ten jí chtěl ale statek vzít, pročež otec zmíněné Anny podal odpor závěti a požadoval, aby se formule změnila a vše dostala pouze Anna.¹¹⁹

Zajímavý byl též odpor kšaftu Anny Kubátové z roku 1617. Způsobil jej odkaz zahrady dětem Jana Zapského (pravděpodobně přítel testátorky), poněvadž kus zahrady bránil průjezdu ostatních dědiců na jejich statky. Rada odpor zamítla, Jan Zapský byl nicméně povinen průjezd umožnit.¹²⁰ V roce 1618 podává protest proti kšaftu Mariany Hříchové její nevlastní dcera z důvodu poškození pověsti, přičemž dostává za pravdu a „neslušná výminka“ má být vynechána.¹²¹ Rozsáhlý spor vyvolal také odpor kšaftu bývalého rychtáře Jiřího Norberta Koukala v roce 1722, který podali příbuzní již zemřelého Ondřeje Kroupy. Podle nich totiž testátor odkázal mj. i pole, jež si neoprávněně přisvojil falešnou smlouvou (s výše zmíněným Kroupou), v níž uvedl za svědky dva dávno zemřelé radní. Přitom radní manuál k údajnému datu smlouvy žádné sezení městské rady neuvádí, a proto odporovatelé žádají apelační tribunál o vyškrtnutí zápisu z knih a odevzdání pole. Následovala zdoluhavá jednání a výpovědi obou zúčastněných stran a v roce 1730 (po 8 letech!) vynesla městská rada následující rozsudek: Za prvé se odporující nápadníci nechali zastupovat Martinem Šafaříkem, přestože byli již plnoletí, což lze považovat za porušení pravidel. Za druhé existuje smlouva podepsaná Kroupou, v níž odevzdává za 400 zl. pole Koukalovi. Za třetí v manuálu sice není uvedeno zasedání rady k datu smlouvy, nicméně šlo o úterý, kdy se pravidelně zasedání v Chrudimi konají a zápis pravděpodobně omylem chybí. Konečně za čtvrté pokud by se vymazal výše řečený zápis, musely by se vymazat i ostatní zápisy, jimž ale nikdo neodporoval. Ze všech zmíněných důvodů uznali radní odpor za neopodstatněný a zápis za pravdivý, resp. za „(...) instrumentum publico, kterému se dokonalá víra dáti musí.“¹²²

Po roce 1620 lze registrovat také několik pozůstalostních sporů, vznikajících v důsledku složitých pobělohorských poměrů. Jedním z nich byl například spor o 940 kop na domě Jana Mydláře, které si v roce 1665 nárokovali nápadníci po zemřelém Jiřím Huttlovi. Druhá strana se ovšem nechtěla vzdát majetku, jenž jí lehce spadl do rukou a namítala, že „(...) páni nápadníci s samo spasitedlnou svatou římskou katolickou vírou se nesrovnávají a ven z země zůstávají.“ Radní nakonec rozhodli, že Jan Mydlář má peníze vyplatit, ne ale 940, nýbrž pouze 160 kop.¹²³ Taková byla cena za „emigraci“, i když nápadníci mohli být v dané situaci ještě spokojeni. Jinou variantu nabízí spor o pozůstalost po Matěji

Čížkovi z roku 1654.

Hlavní příčinou nesrovnalostí mezi Matějovými syny Václavem a Jindřichem se stal fakt, že „(...) dům Václavovi Žižkovi (...) při obci této ležící, mimo předešlý způsob, jak před někdy nešťastnou a již pominulou rebelií (...) víceji nežli o 200 kop míš. laciněji prodán a postoupen byl.” Václavův bratr se nyní hlásil o svůj podíl, jenž má být vyšší než z původní ceny, poněvadž se statek za uplynulou dobu „nadlepšil”.¹²⁴ Konečné rozhodnutí se bohužel z pramenů není možné dozvědět, již z naznačeného však vyplývají možné potíže při změně finanční situace.

První případ: Radoušové

Jeden z nejlépe zachycených pobělohorských sporů se rozpoutal o pozůstalost po Adamu Radoušovi. Vše začalo v roce 1626 publikací kšaftů Adama Radouše a jeho ženy Alžběty, kdy majetek zdědili jejich synové Pavel a Matěj. Proti znění kšaftů se obrátil Theodor Thadaeus (jakožto zeť testátorů) na místě svého nezletilého syna, jenž měl údajně dostat třetinu pozůstalosti. To se ovšem nestalo, a tak byl poškozen nejenom vnuk, ale i dcera kšaftujících Kateřina: „(...) a ona Kateřina, jako za nějakou nepoctivou by jmína [míněna] býti mohla, poněvadž toliko 10 kop míš. syn z ní zplozený místo třetího dílu odporučen a odbyt býti měl (...).“¹²⁵ Poněvadž se k jednání do rady nedostavila druhá strana (synové Adama Radouše Pavel a Matěj), Thadaeus „(...) své švagry přemohl a kšafy ty v nic obrátil”, získal pro syna celou třetinu a v roce 1628 si ji vybral.¹²⁵

Vzhledem k tomu, že se Pavel a Matěj přiklonili k příznivcům protestantské strany, museli prodat v důsledku nesnadné situace v královském městě část jmění a roku 1630 odešli („emigrovali”) do moravského Jimramova. Statky jejich otce byly částečně poničeny vojskem, zbytek převzal Adamův bratr Matouš.¹²⁶ Ten roku 1631 zemřel bezdětný a ve svém kšaftu odkázal majetek (i bratrův) dvěma přátelům, Jiřímu Marhounovi a Jakubu Střechoveciusovi.¹²⁷

Adamovi synové nadále vytrvávali v Jimramově, Pavel zde působil jako mydlářský tovaryš a po nějakém čase přestoupil zpět na katolickou víru. V roce 1633 odešel do Litomyšle, kde se věnoval řemeslu a po třech letech se rozhodl k návratu do Chrudimi. Když sem však roku 1637 dorazil, ke svému údivu zjistil, že majetek jeho otce je v držení mnoha cizích osob a že mu vlastně z pozůstalosti téměř nic nezbylo. Zaslal tedy v únoru 1638 dopis císaři (resp. apelačnímu soudu) a žádal o zpětné vydání svého dědického podílu. Svou emigraci přitom

odůvodňoval mladým věkem, kdy údajně ničemu nerozuměl, a navíc byl naváděn některými dalšími emigranty. Šlo prý spíše o „vandřáka za řemeslem“, přičemž „(...) vyzrozumějíc tomu dobře a přicházejíc na další léta svá, že takový můj vandřák deremní víceji by bejtí musel, z dobrým rozmyslením a napomenutím domu a do obce města Chrudimě (...) sem se navrátil.“¹²⁸ V květnu téhož roku apeluje Pavel znovu, když se tentokrát cítí být poškozen křesťanstvím svého strýce Matouše Radouše. Pokládá si otázku, zda měl strýc právo křesťanovat o jeho jmění a následně si sám odpovídá: „Nikoliv, jináče na znamenité zastření a zkrácení spravedlnosti mé se to stalo a stojí.“ Pavel již navíc zůstává v Chrudimi a v katolické víře, čímž má na „spravedlnost“ právo.¹²⁹ Aby doložil svou bezúhonnost, vyžádal si též dobrozdání o vlastních aktivitách v době působení mimo Chrudim. Jeho pracovitost a poctivost tak dokládají litomyšlský rychtář Bartoloměj Svoboda (22. června 1638), purkmistr a rada města Litomyšle (29. července 1638) i rada městyse Jimramova (5. srpna 1638), za Pavlovy nároky se postavil rovněž Adam Voldřich Zmyslovský a další osoby.

Naopak proti vydání majetku Pavlovi se striktně postavili chrudimští radní. V dopise císaři z března 1638 uvádějí, že nevidí nejmenšího důvodu pro navrácení jmění, jelikož se Pavel odklonil od katolické víry a sám se majetku zbavil: „Potom, když předně Boží a JMC milostivou vůli, lidé k náboženství katolickému římskému samospospitedlnému vyučování a napominání byli, nechťic on i bratr jeho takové náboženství sobě oblíbiti, přeč od města do Markrabství moravského, předtím vinice své vlastní oba, vedle milostivého poručení jich milostí pánův pánův místodržících JMC 25. May léta 1630, skrze své plnomocníky aneb mandatory, jakž emigrantům k prodávání statkův jich za čtyři měsíce času, propůjčeno bylo, prodajíc, se odebrali.“¹³⁰

Jednání se protahovalo, Pavel urgoval u královského prokurátora, aby nařídil chrudimské obci vydat část otcovské pozůstalosti, městská rada v Chrudimi zase stále opakovala (ještě v březnu 1639) stejné připomínky a dodávala, že navíc Pavlův bratr Matěj stále zůstává na Moravě v nekatolické víře.¹³¹ V této chvíli se nám bohužel zprávy o Pavlovi ztrácejí, dovídáme se pouze, že v roce 1638 žádal svého švagra Thadaeuse, „aby compassi nějakou, nad jeho bídou majíc, jeho něčím podle upřímného švagrovství a přátelství fedroval a jemu v nouzi jeho nápomocen byl.“ Thadaeus se skutečně slitoval a ze získané třetiny pozůstalosti mu odkázal každoroční výnos (10 kop) z jistého purkrechtu.¹³²

Podle všech dostupných indicií se zdá, že Pavel ve sporu

s chrudimskou radou ničeho nedosáhl. Patrně jej jednání „unavilo“, a tak v roce 1651 učinil plnomocníkem svého (prozatím fiktivního) dílu synovce Pavla Štočka, nyní pardubického měšťana. Ten napsal dopis císaři a požadoval vydání své spravedlnosti v Chrudimi, potažmo i podílu strýců Pavla a Matěje. Poukázal na to, že pozůstalost „(...) v těch pominulých zarmoucených vojenských letech, bez naší jakožto dědicův a nápadníkův vůle a vědomí všelijak k rozdělení přišla, a jiným v posehsi uvedena jest, tak že já, kterýž jsem věk můj v studiích literního umění strávil (...) nyní na ty osoby, kteréž spravedlnosti mé a strejcůvých užívají, srdcem bolestným hleděti musím.“¹³³

Ačkoli císař odpověděl liknavě a přenechal rozhodnutí zemským úředníkům,¹³⁴ Štočkovi se kupodivu podařilo jistý díl z pozůstalosti získat, přičemž nelenil a záhy část chrudimského majetku (za necelých 115 kop) rozprodal. Tu se ovšem „probudili“ bratři Radoušové, kteří namítali, že jejich synovec si vybral větší podíl, než na jaký měl právo. Náhle šly příbuzenské vazby a vzájemná pomoc při nedávném vymáhání pozůstalosti stranou a městská rada musela od roku 1659 řešit nový spor. Proti požadavkům svých strýců se Pavel Štoček bránil tvrzením, že zatímco Radoušové jsou uprchlí nekatolíci, on musel nést v Čechách různá břemena a utrpěl značnou majetkovou škodu. Nakonec však bylo v městské radě dosaženo dohody: Z pozůstalosti se mělo vybrat celkem 307 kop 8 gr., z čehož dostal Štoček téměř 148 kop, oba Radoušové pak po necelých 80 kopách.¹³⁵

Druhý případ: „Mydlářovské trable“

Třetího července 1590 sepisuje Matěj Mydlář svou poslední vůli, „(...) nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly (...).“¹³⁶ Veškerý majetek odkázal své (druhé) ženě Ludmile spolu se třemi dětmi (Annou, Matějem, Ludmilou) z druhého manželství. Přitom však Matěj měl jako hlavní dědic dostat „přede všemi“ 500 kop, otcův dvůr se vším příslušenstvím a (Kopanický) mlýn. Syn z prvního manželství Daniel byl již dříve zabezpečen (držel dům ve městě),¹³⁷ a proto obdržel jen 100 kop, „jistotu na louku“ v hodnotě 150 kop a otec mu odpustil i nedoplatek za dříve koupený dům (275 kop). Také vnučka Kateřina již dostala 150 kop a „vejpravu“, přesto jí Matěj odkázal ještě 600 kop navíc. Posledním dědicem se stal vnuk Jan, za něhož ale testátor zaplatil mnoho peněz za soudy, pročež mu dává pouze 100 kop. Zároveň Matěj přikázal, aby v případě nového sňatku dostala vdova Ludmila ke svému podílu ještě dvůr ve Vysokém Mýtě se vším jeho příslušenstvím.¹³⁸ Závěrečná část kšaftu se týkala velmi důležité

záležitosti, a to ustanovení mocných otcovských poručníků. Jimi nařídil testátor především svého nejstaršího syna Daniela a zetě Jana Němce, k nim ještě jmenoval dva své přátele Jana Oujezdského a Jana Kukala. Všem odkázal 30 kop za jejich práci.

Po sepsání dokumentu Matěj poslal pro Samuela Klatovského, Matouše Veryna a Martina mlynáře, jimž podal zapečetěnou závět' a požádal je, aby ji „dodali ku právu“ a (po jeho smrti) vysvědčili. Netrvalo dlouho (konkrétně 6 dní) a svědkové mohli přání testátora vyplnit. Po Matějově smrti byl 9. července kšaft na žádost vdovy, Daniela Mydláře a Jana Němce otevřen a přečten v městské radě, přičemž oba posledně jmenovaní nebyli se závětí spokojeni a podali společně odpor. Daniel požadoval vyšší podíl pro sebe, Jan Němec zase pro svou dceru Kateřinu (již zmiňovaná vnučka Matěje). Jednání se protáhlo až do 1. srpna a skončilo - jak jinak - pro odporující úspěchem, když Daniel dostal 200 kop navíc, protože pomáhal svému otci na statku, podíl Kateřiny se navýšil o 150 kop.¹³⁹

Ještě v průběhu jednání o odpor kšaftu vyvstal nový problém, konkrétně o Kopanický mlýn, který měl podle závětí zdědit syn testátora Matěj. O tento mlýn se již od roku 1588 vedl dlouhý spor mezi Matějem Mydlářem (otcem) a jeho synem Danielem (jednání probíhala v Hradci Králové). 5. dubna 1588 sice císař nařídil, aby Daniel umožnil svému otci užívat mlýn i jeho zařízení, díky oboustranným neshodám a „rychlosti“ práce apelačního soudu však ještě v roce 1590 nebylo rozhodnuto. Bezprostředně po Matějově smrti se do všeho navíc vložila chrudimská městská rada, která mlýn zabavila a začala jej využívat pro obecní potřeby. Již 12. července 1590 (tedy tři dny po vysvědčení kšaftu) napsala vdova Ludmila k apelačnímu soudu dopis, v němž žádala o navrácení mlýna do rukou sirotků. Stěžovala si na svévolný a neoprávněný postup chrudimských radních, nerespektujících sirotčí práva. Císař rozhodl dopisem z 21. července, kdy přikázal radním, aby mlýn okamžitě vrátili, poněvadž spor o něj nebyl dosud vyřešen.¹⁴⁰

Za normálních okolností by byl kšaft po 1. srpnu 1590 (tj. po ukončení výše zmiňovaného odporu) stvrzen a zapsán do městských knih, v tomto případě se tak nestalo. Příčinou se stal nový sňatek vdovy Ludmily, jenž vyvolal nutnost řešit její vyplacení z pozůstalosti. Jednání se zúčastnili poručníci statku na jedné a nový manžel Ludmily (bývalý notář při apelacích Eustachius Landek z Traunsteina) na druhé straně, přičemž dospěli k dohodě 16. května 1591. Poručníci se zavázali vyplatit Ludmile čtvrtinu pozůstalosti v hodnotě 2 200 kop následujícím způsobem: 500 kop hotově, 500 kop

jistotu z vinice v Kutné Hoře a zbytek (1 200 kop) každoročně (počínaje rokem 1592) po 100 kopách.¹⁴¹

Zanedlouho po této dohodě se ukázalo, že Matěj neměl příliš šťastnou ruku při výběru poručníků, jelikož se právě mezi nimi rozpoutaly četné hádky. Ty pramenily pravděpodobně z prudké povahy Daniela, jenž zřejmě zdědil po svém otci neobyčejný talent k neustálým hádkám a roztržkám.¹⁴² Po smrti prvního z poručníků Jana Němce obvinil Daniel další dva poručníky, Jana Kukala a Jana Oujezdského z toho, že se dostatečně nestarají o sirotky a že jdou raději do hospody, než aby s ním jednali o sirotčích penězích.¹⁴³ Oba zmínění si však nařčení nedali líbit a reagovali obširným spisem (z 24. října 1591) o chování Daniela. Ten je údajně velmi lehkomyšlný, špatně si vykládá kšaft svého otce a neoprávněně bere obilí a jiné věci sirotkům. Navíc prý použil celou vápenici sirotčího vápna k vlastní potřebě, dále vzal prkna, dřevo (z něhož si vystavěl novou světnici), tesy ze mlejna, 5 pytlů prachu, 5 věrtelů semence, dvě nejlepší telata, zpeněžil i všechno ovoce ze zahrady a sám si odemkl pokoje sirotků, z nichž vzal některé věci. Ke všemu ještě „(...) sirotčí truhlici vyloupal a na zlatě a tolařích do 80 kop míš. bez vůle a vědomosti jejich vzal, a kam je obrátil, o tom že nevědí, (...)”. Nakonec obvinil oba poručníky z toho, že se do kšaftu dopsal až později a že to jeho otec původně nechtěl, což ale nemohl dokázat, jelikož prý originál kšaftu pro jistotu roztrhal.¹⁴⁴ K výpovědi poručníků se později připojila i Ludmila, která si rovněž stěžovala na Danielovo nevhodné chování. Daniel chce prý u sebe držet mladšího bratra Matěje (byl to jeho nevlastní bratr, ale především hlavní dědic majetku), s čímž však Ludmila nesouhlasí, protože má na něho špatný vliv. Proto odmítá, „(...) aby měl [Matěj] dyl pod jeho správou zůstávat i těch jeho hrobiánských obyčejů, Bohu i lidem odporných, nabýti. Neb by z něho povrhel učiněn byl (...) podle obecného přísloví 'jakej pěstoun, takovej i učedník'“.¹⁴⁵

Daniel reagoval ještě v roce 1591, nejprve na dopis Kukala a Oujezdského, následujícími slovy: „(...) pro podezření, aby nikdo neřekl, že bych z téhož sirotčího statku co sobě přivlastniti chtěl, jistý počet na schválení soudu učiniti chci, aby oni poručníci totéž učinili, ohlásivše se, poněvadž pro mnohé příčiny, zvláště pak pro ty soudy, kteréž mi s nimi nastávají, když sou mě, že jsem sirotčích peněz do 80 kop míš. bez jejich vědomí vzíti měl (...) obvinili.“ Zároveň tvrdí, že již nechce být jejich spoluporučníkem.¹⁴⁶

V dalším dopise (1592) pak odmítá „nárok“ své nevlastní matky na syna Matěje (podotkneme, že šlo o vlastního syna Ludmily, zatímco

nevlastního bratra Daniela!). Zde se zřetelně projevují předchozí neshody mezi nevlastním synem a macechou, které měly zřejmě již dlouhého trvání. Podle Daniela prý jeho otec shromáždil značné jmění už se svou první ženou Kateřinou (Danielova vlastní matka), přičemž Ludmila toto jmění „(...) roznosila a rozmrhala a od něho [Matěje], učinivši mu nemalou škodu, několikrát pryč jest odcházela, tak že jest ji nebožtík sotva byl na přimluvu dobrých lidí k sobě zase přijal.“ Po smrti Matěje se provdala do Prahy a statek nechala poručníkům, když si z dědictví vzala dvůr ve Vysokém Mýtě a dle smlouvy poručníků s jejím manželem měla ještě obdržet 1 100 kop. Mladší bratr Matěj byl dán k Danielovi, jenž mu prý sehnal mládence, který jej učil a vodil do školy i ze školy. Později však Ludmila Matěje „proti vůli poručníků i jistému kšaftu“ odloudila a odvezla sebou. Další spory pak podle Daniela pramenily z toho, že jej Kukul a Oujezdský křivě obvinili z krádeže a poštvali na něj Ludmilu. Ke všemu se navíc přidala Danielova sestra, která po smrti svého manžela Jana Němce (jeden z poručníků) přikázala poručníkům, aby na statek nesahali, že se ona sama ujme pozůstalého majetku. Na závěr Daniel žádá, aby se Ludmila Landeková nevtírala do věcí, po nichž jí nic není.¹⁴⁷

Z naznačeného vyplývá, že v Mydlářovské rodině nevládly ideální poměry a neshody mezi jednotlivými rodinnými příslušníky z dřívější doby vystoupily ve sporu zřetelně na povrch. Proti sobě se postavili dva silní protivníci, na jedné straně Ludmila zastupovaná mocným Landekem, jistě znalým poměrů u apelačního soudu v Praze, na straně druhé člen městské rady a bohatý měšťan Daniel Mydlář,¹⁴⁸ mající možnost bezprostředně ovlivňovat dění na statku svého otce. Podstata celého sporu spočívala vlastně v touze Daniela udržet si co nejdelší kontrolu nad otcovým majetkem, a zároveň v obavách Ludmily (nutno říci zcela oprávněných), že přijde o svůj díl (1 100 kop) z pozůstalosti. Danielův svérázný postup při nakládání se sirotčím jměním a viditelná snaha udržet si vliv na hlavního dědice Matěje nutně musela vzbudit nevoli u ostatních poručníků i u Matějovy matky. Ludmila tušila, že v případě „rozkradení“ pozůstalosti jen ztěží obdrží smlouvenou částku a navíc její vlastní děti budou značně ošizeny. I toho důvodu usilovala o to, aby byla spolu se svým manželem uznána novou poručnicí majetku.

Vraťme se však zpět k našemu příběhu. Poté, co apelační soud posoudil výpovědi Kukala a Oujezského, poslal chrudimské radě „dobrozdání“ (2. prosince 1591), v němž přikázal, aby byl udělán řádný inventář pozůstalého jmění a aby radní zakázali všem poručníkům

jakékoli svévolné nakládání sirotčím majetkem. Konšelé odpověděli 9. ledna 1592 slovy, že dali znovu pročíst kšaft Matěje Mydláře a poté nařídili Danielovi vydat bratra Matěje jeho matce. Daniel odmítl. Navíc prý pozůstalost byla v nepořádku a poručníci neměli zhotoven inventář.¹⁴⁹

Poté následovaly již zmíněné dopisy Ludmily a Daniela císaři, zasláné počátkem března 1592. Rada nad apelacemi reagovala rozhodnutím z 12. března, podle něhož mají Daniel s ostatními poručníky složit počet ze sirotčího statku, přestože dle zákona není žádný otcovský poručník povinen tyto účty skládat.¹⁵⁰ Poručníci se rozhodnutí nevzpírali, a tak mohli chrudimští radní provést vyúčtování 8. května téhož roku (již 7. května byl stvrzen a vložen do knih kšaft Matěje Mydláře!). Ke svému překvapení však zjistili, že se majetek sirotků díky špatnému hospodaření poručníků zmenšil (i když nešlo o nijak velkou částku): zatímco příjmy dosáhly za necelé dva roky částky 805 kop 51 gr. a 4 d., výdaje byly vyčísleny na 819 kop 39 gr. a 3 d. (tedy pasiva přes 13 kop).¹⁵¹

Nedlouho poté zasílá Ludmila do Prahy další dopis a stěžuje si, že chrudimská rada zatím nemá vyhotovený inventář, jenž by mohl zabránit dalšímu zmenšování sirotčího jmění. Ona je prý ochotná inventář udělat (jako vlastní matka by jistě sirotkům nikdy neublížila), avšak „(...) poručníci a zvláště pastorek můj Daniel Mydlář, více se mne bojí než jiných všech, (...) nechtěl by mě při takového počtu činění míti.“ Daniel má údajně strach z toho, že Ludmila odhalí jeho nepravosti. Již za života svého otce se k nevlastní matce choval velmi špatně, jako by chtěla zbohatnout, a přitom ona přinesla do statku značné peníze (to byla pravda) a způsobila tak jeho rozmnožení (s Matějem prikoupili Klobásovský dvůr, dům za 1 500 kop, roli, zahradu a další). Podle Ludmily se chce Daniel zbavit ostatních poručníků, aby si mohl dělat, co se mu zlíbí.¹⁵²

Svou manželku podpořil i Eustach Landek, když popisoval císaři „incident“ při pokusu o inventarizaci majetku po Matěji Mydláři. Landek a Ludmila se totiž dohodli s dosavadními poručníky, že jim starost o sirotky a tím i „poručnický úřad“ přenechají, pokud ovšem oba manželé poctivě zaručí sirotčí jmění. Zatímco Kukal a Oujezdský se poručnictví dobrovolně vzdali, Daniel odmítl správu statku postoupit komukoli jinému, a proto se Landek opět obrátil na císaře. Ten Landekovi 13. října 1592 vyhověl a zbavil dosavadní poručníky jejich moci, jelikož prý nemůže dopustit, aby „(...) vše sirotkům k veliké škodě a zavedení, což kdyby na dlouze trvati a v tom způsobu státi mělo,

dokonce by ti ubozí sirotci o všechno přijítí musili (...).“¹⁵³

Daniel se ale nehodlal majetku vzdát a přenechat jej novým poručníkům. Podle výpovědi Kukala a Oujezdského vše vyvrcholilo 17. října, kdy Daniel po svém příchodu na otcův statek „Na čeládku i mlatce křikal, békál a se ošklibal, hromoval, na nich se doptával, 'kam se co dívá? Spravedlivě se měří? Povězte, bere-li se co ze dvora sirotčího? Zvyjebený šelmy, já rozkazuji, já sem pánem (...), já chci vládnouti, ne kdosi ten Kuchinka ani ten Kukal. Šelmy at' nic nevládnou (...). Povězte jim, tak račte odpustiti, at' mne šelmy v prdel políbí.' A když mu žádný z čeládky se jeho neozval, tehdy sám proti svému hlasu, že se mezi stavením zvuk obrážel, jako by mu někdo odpovídal, divně békál (...).“ Později prý navíc rozbil zámky, které dali na stodolu ostatní poručníci, aby nemohl brát sirotkům obilí.¹⁵⁴ Daniel na tuto stížnost reagoval slovy, že jako otcovský poručník má na podobné počínání právo. Přitom se nerozpakoval dále udílet rozkazy čeládce a znemožňovat Ludmile a Landekovi převzetí statku.

Počátkem listopadu však noví poručníci v městské radě osobně zaručili, že budou pečlivě opatrovat sirotky i jejich jmění,¹⁵⁵ 19. listopadu pak Landek poslal další stížnost na chování Daniela. Ten se prý stále protiví císařskému rozhodnutí, odmítá se vzdát poručnictví, „(...) přicházeje do domu, čeládku rozpakuje a poroučí, aby se námi neřídila ani nás neposlouchala, za kteroužto příčinou veliké starosti a práce s touž čeledí, prve dosti nezbednou, poříditi musíme.“ Daniel navíc stále zůstává na statku a Landek se obává o svou ženu, které by se tam mohlo „něco nenadálého“ přihodit. Uvedené neshody se ještě prohloubily, když vzal Daniel na statku bez svolení Landeka tři nejlepší koně z maštale a použil je pro svou cestu do Prahy, přičemž jednoho koně ochromil (Landek nazývá jeho počínání „velikou contumatzí“ a Daniela samotného „člověkem nepokojným, soudům a hadruňkům od mnoha let zvyklým“). V Praze pak urgoval u císaře, že sirotčí jmění není dostatečně zaručeno a právně potvrzeno. Císař však jeho argumenty nepřijal a 4. prosince potvrdil již předešlé rozhodnutí o předání statku do rukou Landeka a Ludmily.

Ani poté se Daniel nesmířil s nastalou situací a jednal po svém. Nejprve při podání tzv. „vejpisu závad“ na sirotčím statku uvedl, že celková částka, která má být vyplacena věřitelům a dědicům (3 207 kop), přesahuje celkovou hodnotu veškerého majetku, jež tvoří pouze prázdný dvůr a pobořený mlýn. Proti tomu však protestoval Landek, podle něhož se cena statku pohybuje kolem 5 000 kop. Koncem prosince se pak Daniel údajně dopustil „veliké nevážnosti, neposlušnosti

a nepoddanosti“, když znevážil císařské rozhodnutí svým chováním při pokusu o inventarizaci sirotčího statku. Poněvadž se hříšník nedostavil na statek ve stanovený den, nemohla inventarizační komise, složená z radních a poručníků, odemknout některé pokoje, od nichž měl klíče pouze Daniel. Purkmistr a konšelé se tak „s posměchem“ vrátili do města s nepořízenou.¹⁵⁶

Zdá se, že přístup chrudimských konšelů k celému případu byl poněkud rozpačitý. Z jejich jednání vyzařuje spíše nechuť cokoli řešit, vždy pouze opakují císařská rozhodnutí, aniž by se však větší měrou zasloužili o jejich naplnění. V bezradném postupu vůči autoritativnímu Danielovi lze spatřovat možné přátelské vazby radních z dřívějších dob, vyloučit nelze ani vliv Danielových finančních prostředků. Ačkoli v letech 1590-1593 přímo v radě nezasedal, udržoval Daniel jistě četné kontakty s bývalými (a budoucími) kolegy a nebylo pro něj obtížné ovlivnit jejich postoj ve svůj prospěch. Ostatní poručníci pak neměli nárok proces urychlit ani v případě písemné intervence císaře. Velmi výmluvně působí dopis městské rady císaři z 30. prosince 1592, v němž konšelé odůvodňují, proč nemohl být splněn příkaz apelačního soudu ohledně inventarizace Mydlářovského majetku. Podle radních se tak stalo díky tomu, že Daniel nebyl „v tento čas vánoční“ zastížen doma. Tedy žádná hanlivá slova (jako v podání Landeka) o neposlušnosti Daniela nebo o předchozím pevně určeném termínu inventarizace, jen upozornění na klidný čas vánoce a na neúspěch při shánění jedné osoby.

To však bylo i na císaře moc. Ultimativní a podrážděné rozhodnutí rady apelací přišlo 8. března 1593 a opět opakovalo dřívější nařízení. Zaručení sirotčího statku Landekem a Ludmilou považovalo za dostačující, vytýkalo konšelům pomalý postup a dosud nevyhotovený řádný inventář. V závěru se pravilo: „Danielovi pak Mydláři a jiným poručníkům přísné a pod skutečným trestáním, o tom, aby potud dále a více takového statku sirotčího se nedotýkali, jeho prázdni byli a v něj se nevkládali.“¹⁵⁷

Tentokrát radní zareagovali poměrně rychle a dokázali ke spolupráci přimět i Daniela. Ve středu 24. března 1593 mohl být konečně Eustach Landek „veden ve statek Mydlářovský“. Konšelé nabádali čeled', aby poslouchala nové poručníky, Daniel odevzdal Landekovi zbylé klíče od pokojů a šafář oznámil movité příslušenství dvora. Druhý den byla Landekovi přenechána rovněž správa Kopanického mlýna, v pátek pak Daniel oznámil veškeré závady a dluhy, které postoupil spolu se statkem novým poručníkům.¹⁵⁸

Tím vlastně hlavní část sporu končí, i když nutno říci, že Landek

s Ludmilou zažívali ještě dlouho nepříjemnosti, způsobované jim Danielem. Svědčí o tom mimo jiné i stížnost Landeka císaři z roku 1596, v níž pisatel žádá o přidělení prokurátora na ochranu dědiců proti Danielovi, jenž údajně stále poškozuje jejich zájmy.¹⁵⁹

Na závěr jen pro zajímavost uvedme, že pozůstalostní spory se nevyhnuly ani dalším členům Mydlářovské rodiny. Již v roce 1600 protestovala proti kšaftům svých sourozenců Matěje a Ludmily, kteří vše odkázali své matce a jejímu muži Landekovi, Anna Kuchynková. Odpor stejným kšaftům pak o dva roky později (!) vznesl i Daniel Mydlář.¹⁶⁰ Nakonec nezažil klidný průběh ani kšaft jejich matky Ludmily (dříve manželky Matěje Mydláře, poté Eustacha Landeka, nyní rytíře Václava Plesa ze Sloupna), jemuž bylo odporováno v roce 1616, a to ze strany zetě testátorky Samuela Kuchynky. Ten požadoval lepší podmínky pro své děti, resp. vnoučata zemřelé Ludmily.¹⁶¹

Shrnout všechny uvedené odpory kšaftům a spory o majetek není jednoduché. Každý případ má svá specifika a vyznačuje se charakteristickým průběhem, souvisejícím s rodinnými poměry, osobou testátora i postojí dědiců. Stejně jako u předešlých vydědění platí, že nelze vypracovat jednotné vzory a modely „klasických“ případů. Situaci komplikuje také stručnost většiny zápisů, z nichž je zpravidla nemožné dopátrat se širších souvislostí o důvodech podání odporu a samotném průběhu sporu. Souhrnně se dá říci, že větší procento evidovaných odporů bylo úspěšných, když odpůrce dosáhl alespoň částečného odškodnění. Mezi lidmi, protestujícími proti kšaftům, se často objevily nespokojené vdovy, jimž byl zesnulým manželem zmenšen podíl vymezený ve svatební smlouvě, ale odpory podávali též další členové rodiny. Výjimku netvořili naopak poškození manželé, sirotci (resp. jejich poručníci) nebo ostatní příbuzní.

Důvody podávání odporů se ukázaly být velmi rozmanitými. Nejčastěji šlo o nespokojenost kvůli malému dědickému podílu, dále o spory o jednotlivé odkazy, neslušné „výminky“ testátora, popřípadě neoprávněný postup při samotné tvorbě závěti. Několik zajímavých případů vzniklo také z důvodu problematických majetkových a náboženských poměrů po roce 1620. I přes zmíněnou torzovitost a rozmanitost však přinášejí zápisy o životě měšťanů neobyčejně zajímavé informace, kterých se lze v jiných pramenech jen stěží dopátrat.

POZNÁMKY A ODKAZY

¹⁾ Základní literaturu lze nalézt kupříkladu v MAUR, E.: *Das Bäuerliche Erbrecht und die Erbschaftspraxis in Böhmen im 16.-18. Jahrhundert*. Historická demografie 20, 1996, s. 93-118. - ŠTEFANOVÁ, D.: K aspektům role příbuzenských vztahů a majetkových transakcí. Situace na frýdlantském panství v letech 1558-1750. Historická demografie 22, 1998, s. 107-144.

²⁾ Byly použity dvě knihy testamentů: SOKA Chrudim; Archiv města Chrudim I. (dále AM CR), i. č. 367, Liber testamentorum (1505-1614) [dále citována jako LT 1] a i. č. 380, Liber testamentorum (1612-1760) [dále citována jako LT 2]. První kniha obsahovala 690 závětí (z toho 636 pořízených chrudimskými měšťany), druhá kniha pak 159 kšaftů (155 pořízených chrudimskými měšťany), zahrnuta byla též poslední vůle Václava Ferdinanda Pecolda v listinné podobě (SOKA Chrudim, AM CR, kart. 4, i. č. 146). O dalších pramenech viz níže.

³⁾ Průměr pro středověk odpovídá situaci v Brně, Praze a Plzni. Srov. BOROVSÝ, T.: „Zu der Ere Gots und meiner Sele zu Selikeit.“ Odkazy brněnských měšťanů církevním institucím v letech 1410 – 1530. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, C 46, 1999, s. 83. - KRZENCK, T.: Prager Frauentestamente des 15. Jahrhunderts. In: Pešek, J. - Ledvinka, V. (sest.): *Žena v dějinách Prahy (= Documenta Pragensia 13)*. Praha 1996, s. 70. Podobné zastoupení vykazují též středověké kšafy ve Vídni, kolem 20% ženských testamentů bylo zjištěno například ve Freiburgu, Ravensburgu či Lübecku, více jak 30% žen testovalo v Kostnici, Avignonu, Korneuburgu, Stralsundu a Tullnu. Za výjimečné lokality lze považovat Kolín n. Rýnem a Mautern, kde počet ženských kšaftů ve 14. a 15. století překročil 50%. Srov. BAUR, P.: *Testament und Bürgerschaft*. Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen 31. Sigmaringen 1989, s. 60-64. Pro novověké kšafy srov. např. HRUBÁ, M.: „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době (= *Acta universitatis Purkynianae 83, Studia Historica-Monographia V.*). Ústí n. Labem 2002, s. 115-118.

⁴⁾ P. Chaunu dával naopak vyšší podíl žen v pařížských testamentech do souvislosti s vyšším průměrným věkem žen obecně a s věkem manželů při sňatku. Srov. CHAUNU, P.: *Mourir à Paris (XVIe-XVIIe-XVIIIe siècles)*. Annales ESC 31, 1976, s. 44.

⁵⁾ Předpokládám, že kšaft zhotovilo mnohem více měšťanů, než kolik se dostalo do knih.

⁶⁾ Např. v Kadani se v letech 1501-1570 počet testátorek oproti letům 1465-1500 zdvojnásobil, zatímco počet mužů se zvýšil jen nepatrně. Srov. RAK, P.: *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465 – 1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*. Sborník archivních prací 48, 1998, č. 2, s. 73. Pro zahraniční prostředí viz BAUR, P.: *Testament und Bürgerschaft*, zejm. s. 63.

⁷⁾ Je pravdou, že v druhé knize kšaftů (LT 2) je podíl testátorek vyšší (43%), 162 zápisů ale nepovažuji v tomto případě za reprezentativní počet. – Postupný zvyšující se podíl ženských testamentů během 17. a 18. století byl zjištěn i ve Francii, kde však existují značné rozdíly mezi jednotlivými oblastmi. Zatímco v Paříži dominovaly ženské testamety (od zhruba 50 do 62%), v Provence tomu bylo naopak (od 20% testátorek na začátku 18. století až po maximálně 35% koncem 18. století v západních městech Provence). Srov. CHAUNU, P.: Mourir à Paris, s. 44. – Také v Rouenu v 18. stol. byl zjištěn vyšší podíl testátorek (50–68%). GOUJARD, P.: Échec d'une sensibilité baroque. Les testaments rouennais au XVIIIe siècle. Annales ESC 36, 1981, s. 26.

⁸⁾ Zmíněné potíže byly jasně patrné u chrudimských kšaftů, přičemž o nedostatečné spolehlivosti výše zmíněného přístupu mne přesvědčila hlavně druhá kniha testamentů, která na konci obsahovala jmenný rejstřík testátorů s uvedením jejich stavu. Rejstřík sice neodpovídal zcela skutečnosti (pocházel až z poloviny 18. století), z dalších záznamů však mohl být rodinný stav určen vcelku přesně. Srov. LT 2, f. 302 an.

⁹⁾ Příkladem za všechny může být kšaft čtyřnásobného vdovce Václava Lípy, jenž v roce 1587 odkázal majetek své neteři a jejímu muži. Srov. LT 1, f. 258 (také v listinné podobě v SOKA Chrudim; AM CR, kart. 3, i. č. 88).

¹⁰⁾ Tj. sirotci, pastorki, schovanci, několik tovaryšů, kněží a osoby mající za jménem identifikaci "dcera" nebo „syn“ [jméno otce]; celkem 31 kšaftů v LT 1 a 3 kšafy v LT 2.

¹¹⁾ Pro Chrudim byly brány v úvahu pouze kšafy chrudimských měšťanů v první knize testamentů. Dále srov. RAK, P.: Kadaňské knihy, s. 75. – ŠTAJNEROVÁ, M.: Testamety litoměřických měšťanů z let 1527–1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur. In: Hrubá, M. (usp.): Města severozápadních Čech v raném novověku (=Acta universitatis Purkynianae 55, Studia Historica IV). Ústí n. Labem 2000, s. 91. – HOFFMANNOVÁ, P.: Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny. Tamtéž, s. 112.

¹²⁾ Kšafy vdovců tvořily v Chrudimi 18% z celkového počtu mužských závětí, zatímco kšafy ženatých mužů byly zastoupeny 69%. V Praze byl poměr vdovci/ženatí 34% ku 65%, naopak nízký výskyt testamentů vdovců zjistil P. Baur v Kostnici. Srov. RATAJOVÁ, J.: Pražské testamety (1600–1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur. Pražský sborník historický 30, 1998, s. 96. – BAUR, P.: Testament und Bürgerschaft, s. 66.

¹³⁾ Kodifikace je upraveným překladem (resp. stručnějším výtahem) brněnské právní knihy písaře Jana a v Chrudimi ji lze považovat za určující i pro dobu před jejím vydáním (1536), kdy se zde používal opis brněnské knihy (SOKA Chrudim; AM CR, i. č. 209, Práva městská). Opis, jenž byl na základě starších předloh z Kutné Hory a Prahy pořízen písařem Bartošem roku 1519, posloužil pravděpodobně i samotnému Brikcímu při vypracování jeho zákoníku. O genezi kodifikace srov. JIREČKOVÉ, J. a H. (ed.): M. Brikcího z Licka práva městská. Praha 1880 (dále citováno jen Brikcí), s. XIII, XXV, 481.

¹⁴⁾ Brikcí, kap. 67, art. IV a kap. 41, art. X.

¹⁵⁾ JIREČEK, J. (ed.): Práva městská Království českého a Markrabství moravského M. Pavla Krystyana z Koldína. 5. vydání. Praha 1876 (dále jen Koldín), E. XXIV.

¹⁶⁾ Dle zemského práva měl dát muž jako obvěnění „třetinu věna výš“ (např. proti věnu 100 zl. dát obvěnění 250 zl.), zpravidla však dával pouze dvojnásobek. Srov. KAPRAS, J.: Manželské právo majetkové dle českého práva zemského. Věstník Král. čes. spol. nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, č. V, 1908, s. 32-33. Pokud jde o měšťanské prostředí, v Kutné Hoře bylo v 259 svatebních smlouvách z 2. poloviny 16. stol. zjištěno, že v 65% případů se výše věna rovnala výši obvěnění, rozdílná výše obou položek se vyskytovala z poloviny u sňatků osob ovdovělých s osobami svobodnými. Tzv. „třetina výš“ byla konstatována pouze v jednom případě. Srov. NÁCOVSKÁ, P.: Svatební smlouvy jako pramen sociálně-dějinného a historicko-demografického poznání (Kutná Hora 1550-1600). Historická demografie 21, 1997, s. 53.

¹⁷⁾ LÁBLER, K.: Listář královského věnného města Chrudimi I. Privilegia městská a listy králů českých. Chrudim 1900, s. 15-16. Český překlad latinského originálu listiny viz též SOKA Chrudim; AM CR, i. č. 362, Liber contractuum ab anno 1439, f. 30.

¹⁸⁾ Srov. MALÝ, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha 1997, zejm. s. 90 an. a 118 an. Vladislavovo privilegium se ovšem týkalo pouze měšťanů, kteří drželi statky svobodné, zapsané v zemských deskách. Vladislavské zřízení r. 1500 toto privilegium pro měšťany zrušilo a starší práva na odúmrťi odebral královským městům r. 1547 i Ferdinand I. Teprve r. 1577 si města vymohla alespoň vrácení poloviny odúmrťi. Srov. KALOUSEK, J.: O staročeském právě dědickém a královském právě odúmrtném na statcích svobodných v Čechách i v Moravě (Rozpravy České akademie cis. Fr. Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze, roč. 3, třída 1., č. 1). Praha 1894, s. 35 an. Též HAAS, A.: Omezení odúmrťi a vdovská třetina v starém českém městském právu. Právněhistorické studie 17, 1973, s. 199-218. O tom, že v Chrudimi odúmrť existovala dále, svědčí mj. zápis z roku 1607 v chrudimské městské knize, kdy byl údajně řezníku Duchoslavu Tugurinovi dán díl zahrady po zemřelém Tomáši Procházkovi, který spadl na císaře dle odúmrťi. Viz SOKA Chrudim, AM CR, i. č. 373, Liber memorialium (1579-1662, dále jen LMem), f. N11.

¹⁹⁾ MALÝ, K. a kol.: Dějiny, s. 118-119. O starších tradicích dědického práva referuje WOCEL, J. E.: O staročeském dědickém právu. In: Pojednání kr. České spol nauk v Praze, 5, sv. 11. Praha 1861, s. 471-529.

²⁰⁾ SOKA Chrudim; AM CR, i. č. 209, Práva městská (1519). – O testamentech v Právní knize města Brna viz FLODR, M.: Právní kniha města Brna z poloviny 14. století I/Úvod a edice. Brno 1990, s. 360-372.

²¹⁾ Ještě v r. 1735 se přepis Koldína objevuje v chrudimské městské knize. (SOKA Chrudim; AM CR, i. č. 218.)

²²⁾ Otiskl je RYBIČKA, A.: Výpisky z archivu chrudimského. Časopis Českého musea 19, 1845, s. 357-364.

²³⁾ SOKA Chrudim; AM CR, i. č. 213. Jedná se o doslovný přepis Koldínových práv i s původním označením jednotlivých kapitol; o testamentech viz f. 74 an.

²⁴⁾ SOKA Chrudim; AM CR, i. č. 210, Obnovená zřízení zemská (rukopis z roku 1627). Na články zemského zřízení se odvolávají i samotní měšťané v některých kšaftech. Viz např. LT 2, Kšaft Jakuba Hrdličky (1688), f. 131.

²⁵⁾ Koldín, E. XXIV.

²⁶⁾ Nejlepším řešením by jistě byla důkladná sonda, která by zhodnotila veškeré dostupné prameny. Takový přístup by ovšem vzhledem k většímu časovému vymezení této studie (16. - 18. století) vyžadoval mnoho let práce a prozatím nebyl možný.

²⁷⁾ V roce 1651 byla vydána instrukce pro rychtáře, purkmistry a rady královských měst, která mj. zajišťovala i vdovská a sirotčí práva. Instrukce zůstala v platnosti až do osvěcenských reforem. Srov. BĚLINA, P.: Česká města v 18. století a osvěcenské reformy. Praha 1985, s. 31.

²⁸⁾ Srov. VAN DÜLMEN, R.: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I. Dům a jeho lidé. Praha 1999, s. 212. Péči o sirotky a mládež v raně novověkém Polsku se zabývá a přehled nejnovější literatury podává KARPÍŇSKI, A.: Opieka społeczna nad dziećmi i młodzieżą w miastach Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku. Kwartalnik Historyczny 109, 2002, č. 3, s. 23-37. Dále viz KRČMÁŘ, V.: Sirotci ve Velkém Meziříčí před 300 lety. 1917 (místo vydání neudáno).

²⁹⁾ Žena dostává 1/3 majetku, děti 2/3. Srov. Brikcí, kap. 64, art. III. – Koldín, C. XLII. Také v závěti měl muž alespoň 1/3 majetku pamatovat na ženu, pokud ovšem neodkázoval vše rovným dílem manželce a dětem nebo pokud nebyla žena neposlušná. Srov. Koldín, C. XLIV a XLVIII. Je to patrný pozůstatek tzv. „vdovské třetiny.“

³⁰⁾ Pojmy „věno“, „obvňnění“ a „výminka“ zde nelze podrobněji rozebírat. Nutno jen uvést, že se rozhodně nejedná o synonyma, i když pro jednoduchost používám jen slova „věno“. O souvisejících dědických institucích („gerade/grod“, „herwede/herwath“) důkladně pojednal HAAS, A.: „Ženský nábytek“ v magdeburské oblasti českého městského práva. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 9, 1960, řada C 7, s. 141-150. O věnném právu v zemských zákonících srov. KAPRAS, J.: Manželské právo. Praha 1908.

³¹⁾ Podobně tomu bylo i v Praze, Litoměřicích, Lounech a Ústí n. Labem. Srov. RATAJOVÁ, J.: Pražské testamenty, s. 110. – ŠTAJNEROVÁ, M.: Testamenty litoměřických měšťanů, s. 91. – HOFFMANNOVÁ, P.: Rodina v 16. století, s. 113. – SMETANOVÁ, V.: Ústečtí měšťané v Liber testamentorum z let 1509-1585. In: Hrubá, M. (usp.): Města severozápadních Čech, s. 127. - HRUBÁ, M.: „Nedávej statku žádnému“, s. 76. Jedná se o zřejmý důkaz vymizení tzv. „vdovské třetiny“, která se v Čechách od 16. století přestávala uplatňovat a převládl systém rovných podílů. Mezi jednotlivými lokalitami ovšem existovaly rozdíly: Zatímco v Chrudimi se s „třetinou“ prakticky

od počátku 16. století v kšaftech výslovně nesetkáme, v Mostě se tato udržela ještě na počátku 17. století. „Třetinový“ systém platil dále i v oblasti vídeňského a brněnského právního okruhu. Celkově srov. HAAS, A.: Omezení odúmrti, s. 212 an.

³²⁾ LT 1, f. 17.

³³⁾ LT 2, f. 236.

³⁴⁾ Koldín, E. XVII. V této souvislosti je výmluvnou žaloba na vdovu Alžbětu Tomáškovou (roku 1715), která se znovu vdala, za což ji žalují ostatní dědicové. Ti prohlašují, že slíbila znovu se nevdávat a za porušení slova požadují její díl pozůstalosti po prvním manželu. Podle radních však odpůrci nepředložili důkaz o tom, že by vdova slibovala trvalý vdovský stav a navíc dle městského práva (E. 17) „(...) nic moci své míti nemá, což by k ublížení něčího práva v kšafu svém někdo položil, jako ku příkladu ‚Chci, aby dcera neb manželka...se nevdávala.‘” Proto se nárok zamítá. Srov. SOKA Chrudim, AM CR, i. č. 386, Liber sententiarum, transactionum et decretalium (1712-1752, dále jen LTR 3), f. 25-27.

³⁵⁾ LT 1, f. 79.

³⁶⁾ LT 1, f. 305.

³⁷⁾ O tom, že měšťané na počátku 17. století preferovali vzdělání před řemeslem srov. RATAJOVÁ, J.: Pražské testamentsy, s. 103.

³⁸⁾ LT 1, f. 79. Taková podmínka byla jistě protiprávní.

³⁹⁾ Např. Adam Ježek v roce 1594 odkázal dcerám pouze 30 kop, čímž je odbývá, „(...) a to proto, že jsem jim prve i věno vydal i pomoc k živnosti hojnou učinil.” LT 1, f. 308. Takový postup ale nemusel být uplatněn vždy. Příklad, kdy otec dává dceři věno a zároveň ponechává příslušný podíl, registroval v Novém Bydžově (roku 1578) KAŠPAR, J.: Jak se v 16. a 17. století v Novém Bydžově ženili a vdávali. Sborník historického kroužku 9, 1908, s. 83.

⁴⁰⁾ Jinými osobami byli zpravidla blízcí příbuzní testátora, mající jeho plnou důvěru a navíc pevné postavení uvnitř rodiny. Jindřich, zet' Jana Červenky (všimněme si zde zvláště jasné identifikace testátora dle jeho tchána) např. v roce 1541 přiřkl majetek tchánovi, jenž se měl starat o vdovu (svou dceru) a děti. LT 1, f. 92.

⁴¹⁾ Václav Bohdanecký roku 1529 stanovil hlavním dědicem vnuka, ale majetek má spravovat až do jeho „zrostu” vdova (pokud se vdá, dostane 30 kop). LT 1, f. 58.

⁴²⁾ Když např. Václav Petřel dává roku 1744 vše synovi, radí mu, aby majetek zachoval zase svým dětem a zaopatřil vlastní manželku. Jako správný otec šel pochopitelně příkladem a dal i své ženě právo pobývat v domě až do její smrti. LT 2, f. 220.

⁴³⁾ LT 1, f. 72.

⁴⁴⁾ LT 1, f. 95.

⁴⁵⁾ Srov. KRÁL, P.: Mezi životem a smrtí. Testamentsy české šlechty v letech 1550-1650 (=Monographia Historica 2). České Budějovice 2002, s. 50-51.

^{45a)} Nepříliš jistá situace panuje u nás pro období středověku: Synové i dcery

měli sice stejné právo na otcovský podíl, dosud však nelze s jistotou říci, zda byly v konkrétních odkazech dcery znevýhodňovány. K tomu KRZENCK, T.: *Marginalien zur Rolle von Kindern in böhmischen Testamenten des 15. Jahrhundert*. In: Borovský, T. - Jan, L. - Wihoda, M. (usp.): *Ad vitam et honorem*. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám. Brno 2003, s. 614.

⁴⁶⁾ Matěj Spalik určuje hospodářem na 4 roky staršího syna, poté se mají domluvit s mladším synem, kdo bude hospodařit a ten vyplatí druhého. LT 1, 1546, f. 152.

⁴⁷⁾ Jedná se o odkazy ženatých, vdaných i ovdovělých.

⁴⁸⁾ LT 1, 1546, f. 113.

⁴⁹⁾ LT 2, 1679, f. 109.

⁵⁰⁾ LT 2, 1673, f. 101.

⁵¹⁾ LT 1, 1562, f. 166.

⁵²⁾ LT 2, 1683, f. 121.

⁵³⁾ LT 2, 1753, f. 273.

⁵⁴⁾ LT 2, 1730, f. 175. Jen pro představu uveďme další dědické podíly: Vnuk 1 800 zl., 1. dcera 3 000 zl., 2. dcera 200 zl. (pravděpodobně velmi nemocná, protože otec předpokládá její smrt), 3. dcera 3 000 zl., 4. dcera 3670 zl. (je nemocná).

⁵⁵⁾ LT 2, 1719, f. 137.

⁵⁶⁾ Podobně RATAJOVÁ, J.: *Pražské testamety*, s. 106.

⁵⁷⁾ Mlynář Martin například tvrdí o dětech z prvního manželství, že syn má sice po své matce 125 kop, z nich však za něho otec dost vydal na soudní spor, další dvě dcery už dostaly dřevo na stavění lázně. LT 1, 1596, f. 323. O tom, že finanční zajištění dětí z předchozích sňatků se často potvrzovalo již při svatební smlouvě KAŠPAR, J.: *Jak se v 16. a 17. století v Novém Bydžově ženili a vdávali*, s. 86-88.

⁵⁸⁾ Jan Čankovec odkázal dětem z prvního manželství 100 kop, Václav Stopka dceři z prostředního manželství dokonce 100 kop a zahradu. Srov. LT 1, 1543, f. 111 a LT 1, 1553, f. 130.

⁵⁹⁾ LT 2, f. 20.

⁶⁰⁾ LT 1, f. 119.

⁶¹⁾ LT 2, 1729, f. 166-170.

⁶²⁾ LT 1, 1550, f. 120.

⁶³⁾ LT 2, 1758, f. 297.

⁶⁴⁾ LT 2, f. 293.

⁶⁵⁾ LT 2, 1732, f. 185. Podle práva skutečně nemá pastorek v případě neexistence testamentu nárok na pozůstalost.

⁶⁶⁾ LT 2, 1744, f. 224.

⁶⁷⁾ Zajímavý je případ řezníka Havla Holého, jenž v roce 1537 nechal sepsat kšaft jen proto, aby pojistil své pastorkyni odkaz ve výši 41 kop (hlavním dědicem se stal syn). LT 1, f. 85.

⁶⁸⁾ Často šlo o sirotky, k nimž byl testátor ve vztahu poručníka, což mnohdy nevylučovalo vztah příbuzenský. Srov. RATAJOVÁ, J.: Pražské testamenty, s. 114.

⁶⁹⁾ Dorota, žena Václava Lípy, odkázala v roce 1573 své schovance 100 kop, přední zahradu, 2 lože šatů, půl centnýře nádobí a všechny oděvy. (Svému muži dala 1 000 kop a zahradu). LT 1, f. 234. Václav Domapil (svobodný) zase roku 1588 věnoval schovance dům s vinicí. LT 1, f. 271.

⁷⁰⁾ LT 1, f. 175.

⁷¹⁾ LT 1, Kšaft Doroty Hopušky, 1550, f. 120. – LT 1, Kšaft Markéty Smetanky, 1540, f. 154. – LT 1, Kšaft Anny Tomanky, 1571, f. 224.

⁷²⁾ Používám-li slova “pouze”, pak to neznamená, že šlo vždy o malé částky. Výjimkou nejsou sumy, blížíci se 1000 zl., různé nemovitosti a cenné předměty.

⁷³⁾ LT 2, 1752, f. 272.

⁷⁴⁾ LT 2, 1617, f. 25.

⁷⁵⁾ LT 2, f. 123.

⁷⁶⁾ LT 2, 1749, f. 260.

⁷⁷⁾ O tom, že kněz nemusel být (zvláště v nekatolickém prostředí) vždy osoba svobodná, nás v roce 1606 přesvědčil „ctihodný děkan chrudimský“ Václav Agricola, když veškerý majetek překvapivě odkázal své ženě a 4 dětem. Srov. LT 1, f. 376. V Chrudimi až do roku 1620 nebyly sňatky kněží ničím neobvyklým, jak napsal v roce 1723 do úvodu svatební knihy syndik Norbert Lehner. Srov. SOKA Chrudim, AM CR, i. č. 379, Liber donationum...ab Anno 1589.

⁷⁸⁾ Estera Šmaroška např. v roce 1585 odkázala své děvečce stříbrný pás, koflíček, šaty a 60 loket plátna. LT 1, f. 260. Václav Domapil zase věnoval své kuchařce dvůr se zařízením, zahradu, klenoty a svršky. LT 1, 1588, f. 271.

⁷⁹⁾ LT 1, f. 366.

⁸⁰⁾ Koldín, E. XLVIII/II.

⁸¹⁾ Koldín, E. XLIX/II.

⁸²⁾ LT 2, f. 105-106. Celý případ měl ještě soudní dohru.

⁸³⁾ LT 2, 1737, f. 201.

⁸⁴⁾ LT 2, f. 79-80.

⁸⁵⁾ LT 2, f. 115.

⁸⁶⁾ LT 2, f. 125-127.

⁸⁷⁾ LT 1, f. 307.

⁸⁸⁾ LT 1, 1596, f. 315.

⁸⁹⁾ Srov. FLORIÁN, Č.: O manželstvích a rozvodech v Chrudimi v 16. stol. Chrudimský kraj 10, 1921, č. 17, s. 1-2 a č. 18, s. 1-2.

⁹⁰⁾ LT 1, f. 215.

⁹¹⁾ LT 1, f. 310.

⁹²⁾ LT 1, f. 330.

⁹³⁾ LMem, 1596, f. G8. Jejich svatební smlouvu viz v SOKA Chrudim, AM CR, i. č. 366, Heuraths und Schänkungsurkundenbuch vom Jahre 1505, f. O12.

⁹⁴⁾ SOkA Chrudim; AM CR, kart. 4, i. č. 146, Poslední vůle Václava Ferdinanda Pecolda (10. 12. 1753), (14 nefol. listů). Pecold byl královským rychtářem od roku 1730, jeho kšaft vysvědčen 29. 8. 1755. V době sepisování poslední vůle byl podruhé ženat, a to s již potřetí vdanou Veronikou. Kšaft otištěn v Chrudimském vlastivědném sborníku 7, Chrudim 2003, s. 59-66.

⁹⁵⁾ Použito bylo (kromě knih testamentů) šest „knih transakcí a sentencí“, zachycujících léta 1505-1752: SOkA Chrudim, AM CR, i. č. 365, Liber transactionum (1505-1584, dále citována jako LTR 1); i. č. 381, Liber transactionum (1618-1710, cit. LTR 2); i. č. 386, Liber sententiarum, transactionum et decretalium (1712-1752); i. č. 373, Liber memorialium (1579-1662); i. č. 384, Liber sententiarum; i. č. 385, Liber sententiarum ab anno 1579. Majetkové převody ovšem nalezneme též v sirotčí knize (Liber orphanorum, i. č. 368, léta 1505-1637) a v knize transakcí ve fondu Archiv města Chrudim-dodatky.

⁹⁶⁾ Bohužel ani materiál apelačního soudu v Praze nebyl příliš průkazný.

⁹⁷⁾ Srov. Koldín, E. XLII. - E. LI.

⁹⁸⁾ Koldín, E. XLIII/I. a E. XLIV/I.

⁹⁹⁾ Srov. LTR 3, f. 3. Spor byl ukončen (díky čekání na rozhodnutí apelačního soudu) až v roce 1713.

¹⁰⁰⁾ P. Rak evidoval v Kadani v letech 1465-1603 celkem 195 odporů testamentu (!), což může svědčit o zcela jiné písařské praxi. Celkově o napadání kšaftů v Kadani srov. RAK, P.: Kadaňské knihy, s. 76-77 a 83-86. O situaci v severozápadních Čechách viz HRUBÁ, M.: „Nedávej statku žádnému“, s. 226 an.

¹⁰¹⁾ SOkA Chrudim; AM CR, i. č. 385, Liber sententiarum ab anno 1579, f. 56.

¹⁰²⁾ LTR 3, f. 308-309. Celý spor měl dohru ještě roku 1749, kdy se obě strany soudily pro změnu o zaplacení soudních výdajů za předchozí jednání. Srov. tamtéž, f. 351-356.

¹⁰³⁾ SÚA Praha; SM, sign. C 26/21, i. č. 502, Spory o pozůstalosti a majetky, nefol.

¹⁰⁴⁾ Srov. LT 1, f. 384.

¹⁰⁵⁾ LT 1, f. 330.

¹⁰⁶⁾ LMem, f. G8 a I2-3.

¹⁰⁷⁾ LMem, f. E16-18. Není zcela bez zajímavosti, že svatební smlouva Jana Němce s Martou (vdovou po Janu Burianovi z Kochánku) byla uzavřena až roku 1590, tedy nedlouho před smrtí manžela. Jan Němec si vymínil, že smí svobodně kšaftovat o 400 kop, Marta pak svou „výminku“ stanovila na 500 kop. Srov. SOkA Chrudim, AM CR, i. č. 366, Heuraths und Schänkungsurkundenbuch vom Jahre 1505, f. P12.

¹⁰⁸⁾ LTR 2, f. F14. Ze svatební smlouvy však vyplývá, že její věno tvořilo 100 kop! Srov. SOkA Chrudim, AM CR, i. č. 379, Liber donationum nuptialium novus viridis ab anno 1589, f. N16-17.

¹⁰⁹⁾ LMem, f. M11.

¹¹⁰⁾ LMem, f. O12.

¹¹¹⁾ LT 2, f. 29.

¹¹²⁾ LTR 2, f. A12-13.

¹¹³⁾ LTR 3, f. 236-241.

¹¹⁴⁾ Forberečník – od slova „forberk”, pocházejícího z něm. „Vorwerk”=Meierhof (poplužní dvůr) – zpravidla držitel svobodného statku (alodium). BRANDL, V.: Glossarium illustrans bohemicum-moraviae historiae fontes. Brno 1876, s. 48.

¹¹⁵⁾ LTR 1, f. E5. - LMem, f. B4. Dále srov. např. LMem, f. Q20.

¹¹⁶⁾ Srov. LMem, f. H3. - LTR 1, f. D12.

¹¹⁷⁾ Srov. např. LMem, f. I19.

¹¹⁸⁾ LMem, f. M17.

¹¹⁹⁾ LMem, f. N12.

¹²⁰⁾ LTR 2, f. A3-4.

¹²¹⁾ LTR 2, f. B3-4. Co se týče neslušných slov testátorky, týkajících se nevlastní dcery, šlo o následující: „(...) mě sobě v ničemž nevážíla, mnou se spravovati nechtěla, ani přáteli svými, ani dobrými lidmi, kteříž ji na dobré vedli, nýbrž veliká příkoří mně činila a od naposledy proti P. Bohu jest se dopustila a v smilstvo vešla.” Srov. LT 2, f. 27.

¹²²⁾ LTR 3, f. 109-116.

¹²³⁾ LTR 2, f. G12-13.

¹²⁴⁾ LTR 2, f. F13-14. Několik pozůstalostních sporů kolínských emigrantů uvádí KOLEK, R.: Kolínští pobělohorští emigranti ve světle dědické agendy. In: Hrubá, M. (usp.): Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku. Ústí n. Labem 2001, s. 295-308.

¹²⁵⁾ LTR 2, f. E13-14. V téže době proběhlo také jednání o pozůstalost po zemřelé neteři bratrů Radoušových. Ani tentokrát se Pavel s Matějem nedostavili, čímž se o právo na část pozůstalosti (šlo o dva řeznické krámy) připravili. Později (1627) se ale Pavel dohodl se svým švagrem S. Tomáškem a oba krámy tak byly rozděleny mezi bratry Radouše a jejich dvě sestry. Srov. LTR 2, f. D10-11 a D23-24.

¹²⁶⁾ Malíř Matouš Radouš (asi 1550-1631) patří k nejvýznamnějším postavám chrudimských dějin raného novověku. Jeho dílna, působící v Chrudimi a vyznačující se inspirací rudolfinským uměním, se proslavila zejména iluminátorskou činností a tvorbou epitafů. O jeho díle srov. např. Dějiny českého výtvarného umění II/1. Praha 1989, s. 97-98. – VACKOVÁ, J.: Epitafní obrazy v předbělohorských Čechách. Umění 17, 1969, s. 137 an. – RYBIČKA, A.: O starožitnostech a umělcích chrudimských. Časopis Českého musea 22, 1848, s. 491-496.

¹²⁷⁾ LT 2, f. 47.

¹²⁸⁾ SÚA Praha; SM, sign. C 26/21, i. č. 502, Spory o pozůstalosti a majetky (nefol.), Dopis Pavla Radouše apelačnímu soudu z 1. února 1638.

¹²⁹⁾ Tamtéž, Dopis Pavla Radouše k apelačnímu soudu z 3. května 1638.

¹³⁰⁾ Tamtéž, Rada města Chrudimi císaři 26. března 1638.

¹³¹⁾ Tamtéž, Pavel Radouš královskému prokurátorovi 30. srpna 1638; Rada města Chrudimi císaři 10. března 1639.

¹³²⁾ LTR 2, f. E14.

¹³³⁾ SOKA Chrudim; AM CR, kart. 4, i. č. 136, Pavel Štoček z Pardubic žádá krále o pomoc při vydání spravedlnosti v Chrudimi (25. 9. 1651). Žadatel přiložil soupis celé „radoušovské“ pozůstalosti a my se tak vlastně poprvé dozvídáme, o jak velký majetek šlo: Po Adamu Radoušovi a jeho ženě dům s mydlářskou dílnou, zahrada a vinice, po jejich třech dcerách 4 domy, 2 chalupy, stodola, 2 zahrady, velká vinice a jistina u městské rady na 500 kop míš., po Matouši Radoušovi dům, zahrada a jiné movitosti. Z toho požadují Pavel Štoček i bratři Radoušové odpovídající podíl.

¹³⁴⁾ Tamtéž, i. č. 137, Dopis císaře z 10. října 1651. Císař Ferdinand III. nařídil zemským úředníkům, „(...) abyste ouřad naddotčeného města v té příčině gruntovně vyrozuměli, a co tak za slušné při tom uznáte, jménem našim dostatečně nařídili.“

¹³⁵⁾ LTR 2, f. F22-23 (3. 9. 1659).

¹³⁶⁾ LT 1, f. 273 a SÚA Praha; SM, sign. L 173/1. Záměrně se nezabývám osobou Matěje Mydláře, která je sice nesmírně zajímavá, nicméně k našemu sporu se příliš nevztahuje. Několik informací o Mydláři podává Č. Florián (viz SOKA Chrudim; Pozůstalost Vincence Floriána, kart. 3, i. č. 31, Příspěvky k historii Mydlářovského domu) a z něho vychází NĚMCOVÁ, I.: Po stopách chrudimského měšťana Matěje Mydláře. Chrudimské vlastivědné listy 8, 1999, č. 1-3, s. 12, 15-16, 12-14.

¹³⁷⁾ Matěj prodal proslulý „Mydlářovský“ dům svému synovi Danielovi již v roce 1577 za 700 kop (Daniel složil závdavek 100 kop, zbytek měl doplácet po 25 kopách). Srov. SOKA Chrudim; Pozůstalost Vincence Floriána, kart. 3, i. č. 31, Příspěvky k historii Mydlářovského domu, s. 2.

¹³⁸⁾ Dvůr zdědil Matěj po otci Ludmily, vysokomýtském měšťanu Krocínovi. I. Němcová se mylně domnívá, že vdova měla v případě nového sňatku dostat „pouze“ tento dvůr. Naopak dostane i svou 1/4 pozůstalosti. Srov. NĚMCOVÁ, I.: Po stopách, č. 3, s. 12.

¹³⁹⁾ LT 1, f. 274-275.

¹⁴⁰⁾ Přepis všech listin uvádí Č. Florián. Srov. SOKA Chrudim; Pozůstalost Vincence Floriána, kart. 3, i. č. 31, Příspěvky k historii Mydlářovského domu, nestr.

¹⁴¹⁾ LT 1, f. 275.

¹⁴²⁾ Již za svého života údajně utratil Matěj za soudy kvůli synovi mnoho set kop. Daniel měl však doma dobrý vzor ve svém otci, jelikož Matěj patřil v Chrudimi k měšťanům s nejčastějšími spory se sousedy. Srov. NĚMCOVÁ, I.: Po stopách, č. 2, 1999, s. 15-16.

¹⁴³⁾ SÚA Praha; SM, kart. 1433, sign. L 173/1, i. č. 2124 (nefol.), Dopis Ludmily Landekové císaři z 8. května 1592.

¹⁴⁴⁾ Tamtéž.

- ¹⁴⁵⁾ Tamtéž, Dopis Ludmily Landekové císaři z 2. března 1592.
- ¹⁴⁶⁾ Tamtéž, Dopis Daniela Mydláře císaři roku 1591.
- ¹⁴⁷⁾ Tamtéž, Reakce Daniela Mydláře na dopis Ludmily Landekové, resp. na císařské rozhodnutí z 2. prosince 1591.
- ¹⁴⁸⁾ Daniel patřil ve své době k nejbohatším chrudimským měšťanům, zároveň byl velmi zcestovalým a vzdělaným člověkem. V městské radě působil jako starší obecní nebo konšel v letech 1585, 1586, 1595, 1596, 1598 a pravidelně pak od roku 1600. Srov. SOKA Chrudim; AM CR, i. č. 374, Liber contractuum, f. III., B4, G1, H11, L3, O4, Q1 a 17, R8 a 17, S8, 13 a 16. - Tamtéž, i. č. 375, Liber contractuum ruber ab anno 1607, f. A9.
- ¹⁴⁹⁾ SÚA Praha; SM, kart. 1433, sign. L 173/1, i. č. 2124, Dopis městské rady z 9. ledna 1592.
- ¹⁵⁰⁾ Tamtéž, Rozhodnutí apelací 12. března 1592.
- ¹⁵¹⁾ Tamtéž, Zpráva městské rady císaři z října 1592.
- ¹⁵²⁾ Tamtéž, Dopis Ludmily Landekové 1592.
- ¹⁵³⁾ Tamtéž, Rozhodnutí císaře z 13. října 1592.
- ¹⁵⁴⁾ Tamtéž, Stížnost Jana Oujezdského a Jana Kukala z 26. října 1592.
- ¹⁵⁵⁾ „Stoje osobně v radě, přiznali se, cožkoliv k správě své vedle otcovského poručenství na sebe (...) statku po neb. Matěji Mydláři zůstalého k ruce dvěma sirotkům Matějovi a Lidmile dle inventáře pořádného přijmou, že to dobře a náležitě (...) spravovati beze vsí škody dotčených sirotků budou.“ Tamtéž, Přípis z 1. listopadu 1592.
- ¹⁵⁶⁾ Tamtéž, Dopis Landeka císaři z konce prosince 1592.
- ¹⁵⁷⁾ Tamtéž.
- ¹⁵⁸⁾ LMem, f. F13-14. Je zde uveden i soupis movitého majetku na Mydlářovském statku.
- ¹⁵⁹⁾ NĚMCOVÁ, I.: Po stopách, č. 3, 1999, s. 14.
- ¹⁶⁰⁾ LMem, f. K9 a L18. Oba odpory skončily pro odporující úspěchem, Anna získala roli a Daniel 300 kop.
- ¹⁶¹⁾ LT2, f. 16.